

Pragmatik

Widell, Peter; Ulbæk, Ib; Nielsen, Niels Møller

Published in:
NyS. Nydanske Studier og Almen Kommunikationsteori

Publication date:
2006

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Widell, P., Ulbæk, I., & Nielsen, N. M. (2006). Pragmatik. *NyS. Nydanske Studier og Almen Kommunikationsteori*, 2006(34-35), 131-181.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

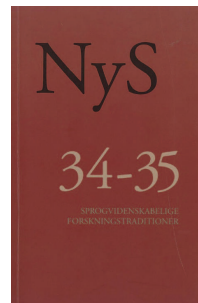
- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

NyS

Titel:	Pragmatik
Forfatter:	Peter Widell, Ib Ulbæk og Niels Møller Nielsen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier 34-35 Sprogvidenskabelige forskningstraditioner</i> , 2006, s. 131-181
Udgivet af:	Multivers Academic
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfattere

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Pragmatik

PETER WIDELL, IB ULBÆK OG NIELS MØLLER NIELSEN

Pragmatik er en sprogvidenskabelig disciplin som beskæftiger sig med sprogbrug. Pragmatikken er nødvendig fordi det viser sig at vi ikke kan beskrive hvordan det kan lade sig gøre at sprogbrugerne forstår hinanden, hvis vi alene ser på sproget som en leksikogrammatisk form med en tilknyttet, statisk betydningside. Ordenes indhold – deres betydning – og den måde de indfører sig i en sætning eller et kompleks af sætninger, kan nemlig slet ikke forklare alt det der faktisk foregår når vi kommunikerer. Vi siger i daglig tale at meningen ‘står mellem linjerne’, eller at der er noget som er ‘underforstået’. Men hvordan kan dele af meddelelser være fraværende og alligevel på en eller anden mystisk måde være til stede? Pragmatikken har til opgave at svare på den slags spørgsmål på et sprogvidenskabeligt grundlag. En forudsætning for at kunne gøre det er for det første at man forstår sproget som en form for *handling*. Det vil sige at forestillingen om at sproget blot er en beskrivelse af verden, er grundlæggende forkert: Når vi siger noget, *gør* vi noget. For det andet må vi inddrage sprogbrugerne selv. Sprogbrugerne har motiver og hensigter, og det at vi forstår – eller prøver at forstå – hinandens kommunikationshensigter, viser sig at være afgørende for at vi overhovedet kan kommunikere. Og for det tredje må vi inddrage situationer. Sprogbrug foregår altid i en situation – også ofte kaldet en ‘kontekst’. Det er en pragmatisk grundantagelse at man må tage hensyn til situationens indflydelse på sprogbrugen.

Ordet “pragmatik” kommer af græsk “pragma” (gerning), som igen kommer af “prassein”, der betyder at gøre. Det kendes fra dagligdagen, fx fra betegnelsen “pragmatiker”, som hentyder til en person der i sin gøren og laden tager mere hensyn til hvad der er praktisk realiserbart, end til teorier, principper og andet “hjernesvind”. Men pragmatik er også betegnelsen for en række tankestrømninger i det 20. århundredes

filosofi, først og fremmest inden for amerikansk pragmatisme¹ og sproganalytisk filosofi. Og så har vi i den danske universitetsverden en særlig variant af pragmatikken med snart fyrre år på bagen og med base i forskellige hovedsagelig sprogvidenskabelige miljøer. Denne variant af pragmatikken er opstået ud fra behovet for en bred teoretisk tilgang til forståelsen af sprogbrug i almindelighed og det man i halvfjerdsenerne kaldte "det udvidede tekstbegreb".

Med artiklen her vil vi give en karakteristik af den danske pragmatik. Som det vil fremgå, spænder pragmatikken vidt; i dansk sammenhæng har betegnelsen 'pragmatik' været en meget overordnet samlebetegnelse for en lang række meget forskellige tilgange til kommunikation, og der har – som det også vil fremgå – været tiltag til at reservere betegnelsen 'pragmatik' for den ene eller den anden af disse tilgange. Denne artikel er ikke en undtagelse herfra, og det er en pointe i artiklens tematiske afsnit at vi indskrænker betegnelsen 'pragmatik' til at omfatte den sprogfilosofiske tilgang til sprogbrug med dens fokus på den såkaldte *normative pragmatik*. At pragmatikken kaldes filosofisk, betyder dog ikke at den ikke er praktisk rettet. Tværtimod har denne gren af pragmatikken vist sig at være særdeles produktiv med hensyn til at forstå og beskrive allehånde former for sprogbrug og tekstlig produktion.

Vi lægger ud med at gennemgå pragmatikkens særlige danske historie for at opstille en ramme for forståelsen af de efterfølgende, mere tematiske afsnit. Disse efterfølgende afsnit er organiseret omkring tre områder som pragmatikken i Danmark er særlig optaget af.

- Først et temakompleks hvor vi behandler begreberne 'talehandling', 'implikatur' og 'præsupposition' og ser på den rolle disse tre grundbegreber spiller i forsøget på at begribe hvad vi skal forstå ved samtaler og tekster.
- Dernæst et temakompleks hvor vi behandler specielt argumentationsbegrebet og ikke mindst argumentationens rolle i dannelsen af det man i pragmatisk sammenhæng forstår som normalsproglig kompetence og bevidsthed.
- Det sidste temakompleks drejer sig om hvordan man ud fra dette begreb om 'normalsproglig kompetence' kan forstå "mekanismen" i en række – blandt andet skønlitterære – teksttyper.

Til sidst vil vi give en perspektiverende evaluering af den filosofiske pragmatiks placering og betydning inden for det landskab af teorier der beskæftiger sig med sprog, samtale og tekst i dag.

PRAGMATIKKENS DANSKE HISTORIE

Pragmatikken i Danmark har en historie på kun godt 35 år. I dette afsnit skal vi forsøge at bibringe læseren et delvist overblik over denne historie. Delvist fordi pragmatikkens udvikling, til trods for sit korte forløb, er en del af en langt mere omfattende udvikling hen imod at forstå kommunikation som en form for social, regelstyret handling inden for mange forskellige områder såsom lingvistik, semiotik, sprogfilosofi, sprogpsykologi og psykolingvistik, sproghandlingsteori, interaktion og samtaleanalyse, massekommunikationsforskning og medievidenskab, socialisationsteori, sprogpædagogik, retorik, sociolingvistik, kulturteori, litteraturvidenskab, filmvidenskab og billedanalyse, kritisk lingvistik og diskursanalyse. Vi vil dog begrænse os til at beskrive udviklingen inden for pragmatikkens kerneområde.

Når man med en vis ret kan tale om et 'kerneområde', er det fordi den danske pragmatik har en forhistorie som kredser om et relativt veldefineret felt: den strukturelle sprogvidenskab. Som vi vil vende tilbage til, er det af central betydning at pragmatikken i Danmark på én gang ligger i forlængelse af, og repræsenterer et opgør med, den stærke danske strukturalismetradition idet pragmatikken i sin spæde start ser sig selv som opfyldelsen af Saussures (og Hjeltslevs) forestilling om en *generel semiologi*.

Et mere indgående faghistorisk studium finder man hos Haberland (1996), men også her betoner forfatteren at der er tale om en ikke-endeelig version. Den endelige historie om pragmatikken i Danmark venter med andre ord stadig på at blive skrevet. Her vil vi blot bidrage med at trække de store linjer op.

FORHISTORIE

Den danske sprogvidenskab har som bekendt stolte traditioner. Med direkte inspiration fra Saussures grundlæggelse af den strukturelle sprogvidenskab dannedes i mellemkrigstiden den såkaldte "lingvist-

kreds" i København. Et af de væsentligste værker som udspringer af den københavnske lingvistiktradition, er Louis Hjelmslevs *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse* fra 1943, som internationalt anses som et af de væsentligste bidrag til en synkron, strukturel lingvistik i Saussures program. Udviklingen af dansk sprogvidenskab må ses i lyset af denne stærke strukturalistiske tradition, og det er da også ud af – og samtidig delvist i opposition mod – denne strukturalisme at den danske pragmatik opstår (under indflydelse af en række andre – primært amerikanske – inspirationskilder, som vi vil komme nærmere ind på i artiklens løb).

Blandt de faghistoriske kilder² er der forskellige bud på pragmatikkens danske udviklingshistorie, men to omstændigheder synes at være kardinalpunkter: for det første Paul Diderichsens *Prosa-historie* og dens effekt på undervisningen på Københavns Universitet i slutningen af 60'erne, og for det andet diskussionen om sproganalysens betydning ved studiet af litteratur, en diskussion som især stod mellem Erik Hansen og Aage Henriksen. Vi vil belyse begge punkter nedenfor.

Ifølge Hansen (2003) går der en lige linje fra Diderichsens *Prosa-historie* over Erik Hansen og Harald Steensigs ideer om en integration af sprog- og litteraturstudiet (herunder den nedenfor behandlede brevveksling mellem Aage Henriksen og Erik Hansen) og frem til oprettelsen af kurserne i pragmatisk analyse på Københavns Universitet, som især blev varetaget af Niels Erik Wille og Peter Harms Larsen.

Paul Diderichsens undervisning i dansk prosahistorie på Københavns Universitet i 50'erne og 60'erne var afgørende for at den danske pragmatik opstod og fik sin særlige udformning. En række af forfatterens undervisningsnoter i form af stencilerede hæfter blev udgivet som *Dansk prosahistorie* i 1968, fire år efter forfatterens død. Prosahistoriens fjorten kapitler, som spænder over det meste af det danske sprogs teksthistorie fra middelalderens landskabslove til 'nationale og folkelige stilarter' i det 19. århundrede (Grundtvig, Blicher, H. C. Andersen m.fl.), blev tilrettet og færdiggjort af kolleger og studerende ved Institut for Nordisk Filologi på Københavns Universitet. Værket bærer vidnesbyrd om en undervisningsmetode som var usædvanlig og nytænkende for sin tid. Prosahistorien repræsenterer nemlig en delvis tilbagevenden til den diakrone, filologiske metode, men vel at mærke uden at forkaste strukturalismens sproglige systematik. Formålet er at lede de

studerende til at forstå tekstlige stilarter opståen i kraft af nærsproglig iagttagelse. I forordet beskrives prosahistoriens funktion således:

[Prosa-historien] forbinder den litterære genrehistorie og idéhistorie med de sider af sprogets historie der vedrører valget mellem de sproglige muligheder, navnlig i syntaks og ordforråd. Den sætter den strukturelle analyse af den enkelte tekst i relation til de sproglige og litterære formers historie.

(Diderichsen 1968a: 2)

At strukturelle, sproglige analyser, med Diderichsens ord, skulle være '... det sikre fundament under stilistikken' (Diderichsen 1968a: 2), var imidlertid mildest talt ikke ukontroversielt for den litterære del af danskfaget på dette tidspunkt (og det er faktisk den dag i dag en om-diskuteret påstand). Hvilket leder os videre til den anden nøgle til forståelsen af den danske pragmatiks opståen, nemlig diskussionerne om dels filologiens rolle i forhold til undervisning i moderne sprog-kompetencer og dels den sproglige analyses anvendelighed som redskab for fortolkning af litterære tekster.

En del af inspirationen til at oprette undervisningsforløb i pragmatisk analyse på Københavns Universitet i de sene 1960'ere udsprang af Diderichsens påpegning af at et misforhold mellem den universitære forskning i nordisk filologi (forstået som bestræbelsen på at forklare moderne dansk ved hjælp af oldislandsk) og behovet for en forståelse af moderne dansk som alsidigt meddelelsesmiddel.³ Det var ikke tilstrækkeligt at skole- og gymnasieelever lærte at skrive stile i traditionel akademisk stil. Udfordringen for danskundervisningen var at sætte eleverne i stand til at mestre sproget i forskellige stilarter og til forskellige formål.

En anden og lige så væsentlig inspiration kom fra to Diderichsen-elever, Erik Hansen og Harald Steensig, der foreslog at integrere studiet af sprog og litteratur (som indtil da overhovedet intet havde med hinanden at gøre (se fx Erik Hansens erindringer (2003))). I pagt med *Prosa-historiens* ide skulle man lade den sprognære, stilistiske iagttagelse være en ressource i studiet af litterære værker⁴. I en berømt brevveksling mellem Erik Hansen og litteraturprofessor Aage Henriksen (Henriksen & Hansen 1968) afviser Henriksen ideen med henvisning til at den æstetiske oplevelse aldrig vil kunne reduceres til grammatiske iagttagelser.

Den strukturelle analyse kan ikke restløst afdække litteraturens store vingesus.

Udgangspunktet for diskussionen mellem Hansen og Henriksen er enigheden om at den sproglige tilgang, som der – efter begges mening – er behov for i litteraturstudiet, er ikke-eksisterende: Erik Hansen medgiver at den aktuelle strukturelle tilgang til grammatikken bør udvikles hen imod en funktionel metode som kan bringes i praktisk anvendelse i tekstanalysen, men fastholder at de grammatisk-stilistiske betragtninger er potentielt vigtige i studiet af litteratur. Henriksen på sin side er principielt enig i at sproglige betragtninger har en vigtig funktion i litteraturstudiet, men peger på at de konklusioner som Erik Hansen drager på baggrund af sådanne sproglige betragtninger, må være forankret i viden om verden, dvs. findes “uden for teksten” (“De finder i teksten, hvad der befinder sig udenfor den” skriver Henriksen (Henriksen & Hansen 1968: 39)).

Interessant nok er Henriksens forslag til tolkningspraksis som ses nedenfor, ikke fremmed for den pragmatiske analytiker 30-35 år senere:

Jeg har et forslag. I Kritik nr. 4, s. 80-82 har jeg forsøgt mig med en analyse af den fortolkningsmåde, der behersker menneskers hverdag, når de forstår eller mener at forstå hinandens handlinger. Med handlinger mener jeg naturligvis også sproghandlinger. Jeg skriver om den: “Denne fortolkningsmåde finder ikke hvile ved, at omverdenens ting arter sig lovmæssigt, den falder først til ro, når den har fundet frem til hensigt.” Er det ikke den samme fortolkningsmåde, der virker i Dem, når De studser, og den, De sigter til som en vane. I hvert fald må jeg mene, at Deres udtryk for både undren og indforståethed har med fordringen om motiveret adfærd at gøre og ikke med relativsætninger.

(Henriksen & Hansen 1968: 39f.)

Det er tankevækkende at mens Aage Henriksen fremfører denne argumentation til støtte for en kritik af den sprogligt orienterede analyseform, så kan man i bagklogskabens lys se at den fortolkningsmåde som Henriksen anbefaler, til forveksling ligner en pragmatisk tekstanalyse. Den pragmatiske tekstanalyse har netop med tolkning af *hensigt* at gøre idet teksten forstås som *motiveret adfærd* – som netop sproghandlen. Henriksens forslag er således ikke en modsigelse af sprogiagttagelsen som afgørende faktor i litteraturstudiet, men tværtimod et defensorat for en mere avanceret form for sprogiagttagelse – en pragmatisk analy-

se. Det som iagttages, er ikke som sådan 'uden for teksten', det er derimod pragmatisk i den forstand at genstandsfeltet udvides fra kun at omfatte sprogkode til også at omfatte den *inferens* som kode og kontekst tilsammen nødvendiggør. Henriksen forblev dog en af de skarpeste kritikere af oprettelsen af kurset i pragmatisk analyse på Københavns Universitet fra og med 1969 (Se Henriksen 1969).

PRAGMATIKKEN I 70'ERNE

I Danmark udvikler pragmatikken sig ad to parallelle spor. For det første ses en sociologisk og anvendelsesorienteret variant som opstår primært omkring tidsskriftet *PAPIR*, og for det andet en sprogfilosofisk variant som flourerer fra oprettelsen af *Pragmatikkredsen* i 1977. Begge varianter har rod i undervisningen i pragmatisk analyse, og det er på denne baggrund at Niels Erik Wille og Peter Harms Larsen i april 1970 lancerer pragmatikken som selvstændig, sproglig disciplin (Wille & Larsen 1970). Vi anser denne programmatiske artikel for at være det egentlige begyndelsespunkt for både det sociologisk-anvendelsesorienterede pragmatikmiljø og på længere sigt det sprogfilosofiske.

Wille og Larsen fremstiller opgøret med traditionen som en væsentlig faktor, samtidig med at traditionens gode elementer søges bevaret. Wille⁵ skriver således om Diderichsen at '[h]an (Diderichsen) står ganske vist i højeste grad for det strukturelle synspunkt som vi i nogen grad vender os imod, men meningen er jo heller ikke at forkaste hele denne del af traditionen, blot at kræve dens aktiviteter sat ind i en større sammenhæng' (Wille & Larsen 1970: 63).

I forlængelse af de strukturalistiske rødder er det et gennemgående træk i den tidlige danske pragmatik at pragmatikken skal forstås som en opfyldelse af Saussures vision om en *generel semiologi*. Den generelle semiologi er en forestillet helhedsvidenskab om tegn. En sådan helhedsvidenskab vil gøre op med opfattelsen af sproget som autonomt, idet sproget her opfattes som del af større, sociale handlingssammenhænge ('en videnskab som studerer tegnenes liv i samfundet' (Saussure citeret i Wille & Larsen 1970: 47f.)).⁶ Disse forestillinger om pragmatikken som generel semiologi kan også føres direkte tilbage til Diderichsen selv. Opfattelsen af pragmatikkens rolle er på den måde både et opgør med og en videreførelse af den strukturelle lingvistik i Saussures, Mor-

ris' og Hjelmslevs teoridannelser. Dette er naturligvis ikke den eneste inspiration; der trækkes i den tidlige danske pragmatik på en lang række forskellige nyere udviklingslinjer inden for sprogpsykologi (bl.a. sprogindlæring og forholdet mellem sprog og tanke), sociolingvistik (sproget som del af sociale processer, Bernsteins kodeteori), almen kommunikationsforskning (eller 'nyretorik' med fokus på mediers og massemediers påvirkning gennem reklame, propaganda, argumentation m.v.), hermeneutisk filosofi (tolkning og forståelse bl.a. hos Gadamer og Habermas) og, ikke mindst, analytisk filosofi fra den sene Wittgenstein og frem. Men det er tanken i den tidlige pragmatik at disse forskellige tilgange til sproget forstås som dele af helheden, den generelle semiologi.

Wille og Larsens artikel er imidlertid også fremadskuende og indeholder ligefrem en programerklæring som det er værd at kigge nøjere på hvis man vil forstå den efterfølgende udvikling. Programerklæringen består af 20 punkter, som her af plads- og overskuelighedshensyn er kopt ned til fire:

A. Teori (punkterne 1-4, samt 10 og 12)

Det er den pragmatiske sprogforsknings opgave at udvikle en generel teori om tekster og sprogbrug i historisk, social og kulturel kontekst. Sprogforskningen skal beskæftige sig med sprogets anvendelse i faktiske kontekster og må altid forholde sig, som det hedder, 'til en model af samfundet' (Wille & Larsen 1970: 66). Der lægges med andre ord op til en teori om *parole*, snarere end om *langue*. Pragmatikken beskrives til lige nærmest hermeneutisk, dvs. tekster kan ikke forstås i isolation, men kan kun tolkes i social og kulturel kontekst, og på én gang både diakront og synkront: Tolkning må hæve sig over – og forholde sig til – historisk betingede perspektiver, men samtidig forstå sprogbrug i historisk kontekst: fortid, nutid og fremtid.

B. Faglig karakteristik (punkterne 6-9)

Pragmatisk sprogforskning er tværfaglig: Den kan og bør ikke adskilles fra psykologi (sproget er de regler som forbinder tankeprocesser i interaktionen mellem mennesker), samfundsvidenskab (sproget opstår først ud af sociale behov, sociale institutioner er sproglige) og logik/matematik (sproget kan beskrives som formel struktur).

C. *Udvikling* (punkterne 13-17)

Der skal udvikles nye analyseredskaber som supplement til lingvistikens traditionelle inventarium. Dette fordrer en gennemgribende omfortolkning af sprogforskningen i lyset af nye teoriudviklinger, som ikke nævnes specifikt i disse overraskende vagt formulerede punkter, men tilsyneladende omfatter de tidligere nævnte, teoretiske nybrud såvel i Danmark som internationalt.

D. *Praksis og formål* (punkterne 5 og 11 samt 18-20)

Sprogforskningen skal opgive rollen som sprogrøgter og -formynder. Disciplinen skal derimod have *pædagogisk* og *emancipatorisk* sigte: Den skal udvirke kritisk sprogbevidsthed hos individet, og den skal medvirke til 'frigørelsen af folket'. Det er i denne sammenhæng tydeligt at pragmatikken på dette tidspunkt opfattes som mere end blot en sprogvidenskabelig disciplin. Den har også et fremtrædende – i hvert fald klart antydet – antiautoritært og progressivt, politisk formål.

Som tidligere nævnt kan man i udviklingen af pragmatikken se to forskellige orienteringer: en sociologisk-kritisk eller anvendelsesorienteret tradition og en sprogfilosofisk. Lidt forenklet kan man hævde at disse to orienteringer peger i retning af henholdsvis studiet af *parole* og studiet af *langue*, forstået som henholdsvis den empiriske sproganvendelse, og sprogets konstitutive, universelle regler. I Wille og Larsens programmerklæring placerer de sig inden for førstnævnte orientering. Det betones således at et studium af sprogsystemet *an sich* ikke 'giver mening' (Wille & Larsen 1970: 66), og der lægges generelt vægt på forskningens anvendelse som redskab til social forandring, som grundlag for pædagogisk praksis og som instrument for frigørelse.

DEN ANVENDELSESORIENTEREDE TRADITION

Den anvendelsesorienterede tradition i dansk pragmatik får blandt andet mæle i tidsskriftet *PAPIR*, som i første omgang var en uformel "publiseringskanal" bestående af forskellige stencilerede tekster (Se Haberland 1996: 42f), men som fra 1974 fungerede som egentligt tidsskrift. I det første egentlige nummer af tidsskriftet understreger Frans Gregersen m.fl. vigtigheden af at sprogforskningen må være tværfaglig og modvirke

“autonomiserings-, fragmenterings- og simplificeringstendenser inden for sprogforskningen” (Gregersen m.fl. (1974a): 1). Disse tendenser finder redaktionen især i tidens angiveligt naive “additioner af videnskaber” (s. 5), dvs. sammensætninger som for eksempel psyko-lingvistik eller socio-lingvistik som ikke formår reelt at samtænke videnskaberne i en “dialektik”, men som i bestræbelsen på at beskrive for eksempel relationen mellem sprog og psyke, eller sprog og samfund, gør sig skyldig i at abstrahere fra andre lige så væsentlige elementer. “Vi afviser en sådan opfattelse”, skriver redaktionen, “og sætter i stedet en helhedsopfattelse af *sprog som social handlen*” (Gregersen m.fl. 1974a: 5).

Op igennem de efterfølgende årtier danner den anvendelsesorienterede tradition grundlag for en lang række sociologisk-kritiske og pædagogiske projekter, som ligger i forlængelse af den hensigtserklæring som man finder i PAPIR. Det er umuligt at yde hele det meget omfattende og tværfaglige felt (som fx også oprindelig omfattede psykoanalyse og ‘fagkritik’ (dvs. den marxistisk baserede kritik af reaktionær ideologi i videnskaben)) retfærdighed, her skal blot nævnes nogle af de vigtigste udviklingslinjer.

For det første vokser en dansk tradition for sociolingvistik ud af den anvendelsesorienterede tradition under indtryk af blandt andet Bernsteins kodeteori. Det mest markante, tidlige udtryk for denne strømning er en omfattende undersøgelse af sprogbrug i skolen med vægt på samspillet mellem det sproglige og det sociale. Undersøgelsen, som baserer sig på Gregersen et al. (1974a), udkom under navnet *Projekt skolesprog* i 1979 (meget i tidens ånd med et forfatterkollektiv, “Unge Pædagoger”, som ophavsmænd), og anses med rette for at være grundlaget for den i de efterfølgende år fremvoksende interesse i klasseværelsesinteraktion. Den sociolingvistiske tradition er i de senere år mest markant kommet til udtryk i bysociolingvistik-projektet (Gregersen & Pederesen (red.) 1991), som igen har dannet udgangspunkt for oprettelsen af *Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier* på Københavns Universitet (se: dgcss.hum.ku.dk). Se også artiklen om sociolingvistik i dette NyS-nummer.

For det andet opstår en stærk dansk tradition for samtaleanalyse, baseret på især den amerikanske udvikling inden for dette område med de amerikanske lingvister Harvey Sacks og Emmanuel Schegloff i spidsen. Med Klaus Kjølbers *Replik til replik* (Kjølber 1976) som en tidlig repræ-

sentant kan man i dag betragte en dynamisk forskning inden for området 'samtaleanalyse', som anvendes som generel samlebetegnelse for sproglig analyse af mundtlig interaktion. Hertil kommer en stramt defineret, analytisk tradition i direkte forlængelse af Schegloffs metodik som går under betegnelsen *konversationsanalyse*, og som er samlet omkring netværket *MOVIN*, se Femø, Steensig og Wagners artikel.

Endelig må man nævne den fremvoksende pragmatiks almene interesse i at udvide perspektivet fra sprog til kommunikation som fænomen. Således grundlagdes i 1978 Danmarks første egentlige universitetsuddannelse i kommunikation, nemlig faget 'medie og kommunikation' på Roskilde Universitetscenter, ud fra en tværfaglig interesse i sprogbrug som massekommunikation, medier, institutioner og samfund.

Denne anvendelsesorienterede hovedstrømning inden for den danske pragmatik kan ikke behandles forsvarligt på den givne plads idet den netop er kendetegnet ved sin disciplinære mangfoldighed. Man kan derfor også diskutere hvor langt begrebet 'pragmatik' overhovedet kan (og bør) række. Niels Erik Wille plæderede således i 1978 for at navnet 'pragmatik' burde forbeholdes den anvendelsesorienterede tradition, med følgende begrundelse: '[d]e forskere, der arbejder med disse problemer [logiske – sprogfilosofiske (forf.)], taler selv om pragmatik, men kunne lige så godt have talt om *semantik*, da der er tale om en udvidelse af studiet af sprogsystemets indholds- eller betydningsaspekt' (Wille 1978: 10). Men i dag kan man med god ret hævde at begrebet i stedet hovedsagelig er blevet en betegnelse for den sprogfilosofiske tradition. Der er en vis logik i dette da den anvendelsesorienterede tradition jo netop har givet anledning til et væld af selvstændige discipliner med egne navne og traditioner. Da flere af disse selvstændige traditioner behandles under eget navn andetsteds i dette nummer af NyS (se bl.a. de førnævnte artikler om "Sociolingvistik" og "Konversationsanalyse"), vil vi i den resterende del af artiklen koncentrere os om den sprogfilosofiske pragmatiktradition.

DEN SPROGFILOSOFISKE TRADITION

Den sprogfilosofiske pragmatiktradition har naturligvis som andre pragmatiske discipliner fokus på spillet mellem sprog og situation,

men hvor den anvendelsesorienterede tradition opfatter sprogbrugen som sit genstandsfelt, ser den filosofiske tradition forståelsen af de universelle regler som styrer sprogbrugen, som det egentlig interessante. Af denne grund spiller dels Habermas' Universalpragmatik dels den anglo-amerikanske sprogfilosofi der bygger på Austin, Searle og Grice, en væsentlig rolle. (Se også afsnittene 'talehandling, implikatur, præsupposition' og 'gyldighed, argumentation og genre').

Den filosofisk orienterede tradition fandt fodfæste i kraft af oprettelsen af "Pragmatikkredsen" i København i 1977. Oprettelsen af denne studiekreds (hvis initiativtagere var blandt andre John E. Andersen, Lars Heltoft og Ole Togeby) faldt i øvrigt sammen med oprettelsen af det internationalt anerkendte tidsskrift *Journal of Pragmatics* med Hartmut Haberland og Jacob Mey som hovedredaktører (se mere herom hos Haberland 1996).

Tidsskriftet *NyS* blev talerør for den sprogfilosofisk orienterede tradition, ikke mindst efter John E. Andersen og Lars Heltofts overtagelse af redaktionen i 1977. I *NyS* 9 kan man således iagttage en ny tradition for at skelne stringent mellem lingvistik, universel pragmatik og empirisk pragmatik, og for at redegøre klart for disse discipliners anvendelsesområder. Eksempelvis argumenterer Lars Heltoft i en kritik af Frands Mortensens da meget anvendte analyse af Radioavisen (Mortensen 1971) for at den lingvistiske analyse af sprogbrugens mulighedsbetingelser er én ting, analyse af sprogbrugen i sin totale, situationelle kontekst en anden. Den pragmatiske analyse fordrer begge dele, men bør holde dem adskilt (Heltoft 1978). John E. Andersen giver i samme nummer af *NyS* en argumentation til fordel for 'den tomme' universalpragmatiks rolle som normativ baggrundsteori for 'den blinde' empiriske pragmatik (Andersen 1978). Så hvor Wille (1978) henregner den sprogfilosofiske tradition til lingvistikken, ser traditionen sig selv som et felt midt i mellem den formale lingvistik og den empiriske pragmatik; en disciplin som har til opgave at beskrive de konstitutive regler for sprog i brug. Dette fokus på konstitutive regler er anledningen til at pragmatikken ofte omtales som 'normativ pragmatik'.

Den sprogfilosofiske tradition er også kendetegnet ved et stærkt fokus på *teksten* som genstandsfelt. Hvor den anvendelsesorienterede tradition ud fra en meget bred tilgang har forsøgt at omfatte alle sproglige adfærdsformer, inklusive de medier og institutioner som disse influ-

erer, så er den sprogfilosofiske tradition mere loyal over for sit dansk-faglige udspring i sin insisteren på tekstanalysen som sit primære felt. Dette perspektiv kommer ikke mindst til udtryk i Heltoft og Andersen (1979), Tøgeby (1979) og Harder (1979) (alle artikler fra *NyS 10/11*, som netop havde "sprogteori og tekstanalyse" som tema), der på forskellig måde genovervejer Hansen-Henriksen-disputten omkring sprogteoriens rolle ved analysen af tekster. Således går Tøgeby direkte til kernen og demonstrerer på netop det tekststykke som oprindeligt blev brugt som eksempel på problematikken (en sekvens fra Johs. V. Jensens *Kongens Fald*), at man under anvendelse af de nytilkomne, tekstpragmatiske værktøjer faktisk *kan* gøre rede for tekstens tolkningsmuligheder⁷. Disse nye tekstpragmatikeres "værktøjsskabe" indeholder begreber som præsupposition og implikatur, samt Searles teoretiske begreb om den indirekte talehandling. Dermed forskydes opmærksomheden fra tekstens grammatisk-semantiske udtryk i isolation til samspillet mellem tekstens konkrete udtryk og de mulige meninger som sprogbrugere i konkrete situationer vil kunne slutte sig til.

Efter denne historiske gennemgang vil vi i den resterende del af artiklen gå mere tematisk til værks. Formålet er at redegøre for nogle af de vigtigste temaer inden for den filosofiske pragmatiktradition. Første afsnit tilegnes begreberne talehandling, implikatur og præsupposition, tre begreber som i den filosofiske tradition opfattes som pragmatikkens helt centrale interesse, og vi mener derfor at det er vigtigt med en indgående redegørelse. I fremstillingen vil vi, som det også er tilfældet med de efterfølgende to afsnit, i hovedsagen behandle det teoretiske stof i relation til dets primære, teoretiske formuleringer. Vi vil derimod kun i begrænset grad forholde os til hvordan den samtidige, danske sprog- og tekstvidenskab har fundet anvendelse for det pragmatiske stof.

TALEHANDLING, IMPLIKATUR, PRÆSUPPOSITION

Stephen Levinsons bog *Pragmatics* fra 1983 er den første brede grundbog i pragmatik som sprogvidenskabelig disciplin (Levinson 1983). Bogen er en tematisk gennemgang af de væsentligste pragmatiske grundbegreber. Der indledes med en diskussion af pragmatikkens definition og genstandsområde. Derefter er der et kapitel om deiksis, dvs. at visse sprogli-

ge ytringers kommunikative betydning fastlægges af den aktuelle kontekst som fx 'jeg', 'her', 'nu'. Derefter er der et kapitel om implikaturer, et om præsuppositioner, et om talehandlinger samt et afsluttende kapitel om samtalens struktur baseret på konversationsanalysens begreber. Jakob Meys introduktion ti år senere (Mey 1993) er i store dele beslægtet med Levinsons. Skulle en grundbog i pragmatik skrives i dag, i 2006, ville der være tale om en gennemgang med stort set samme emner og begreber. Altså en stor stabilitet i et forskningsprogram som tager sit afsæt i 1950'erne og 1960'erne. Men er der tale om at forskningsprogrammet er færdiggjort, eller mangler den pragmatiske forskning stadig at give svar på de spørgsmål som programmet er sat i søen for at besvare? Og i forlængelse af dette: Er der tale om et frugtbart eller sterilt forskningsprogram, har det stadig tiden for sig, eller er det blevet fortid? Det vil vi kigge på i det følgende ved at tage udgangspunkt i de tre temaer fra Levinson: talehandling, implikatur og præsupposition.

TALEHANDLINGENS TEORI

Da John Austin i 1940'erne og 50'erne udviklede sin teori om talehandlingen, var det i erklæret modsætning til en sprogfilosofisk meningsteori der kun så på ytringers semantik og på den klasse af ytringer Austin kaldte for konstativer. Om kritikken var berettiget, skal ikke følges her, men ansatser til en bredere forståelse af sproget var dog begyndt før Austin med den amerikanske filosof Charles Morris' skelnen mellem syntaks, semantik og pragmatik (Morris 1938), et skel som også den logiske positivist Rudolf Carnap antog.

Austins hovedindsigt var at vi ikke kun *siger* noget med sproget, men at vi også *gør* noget med det. Han anlagde således en handleorienteret synsmåde på sprogbrug. Austin ser således ikke kun på sprogets forhold til virkeligheden (dets sandhedsbetingelser), men også på dets forhold til de kommunikerende (dets vellykkethedsbetingelser). Med sin tredeling af ytringens handlingsaspekter i lokution, illokution og perlokution skelnede han mellem tre typer af handling i sproglig kommunikation: Når man kommunikerer med en modpart, siger man noget, og udfører på den måde en såkaldt "meningshandling" (lokution). Desuden intenderer man at gøre noget i relationen til hører (illokution). Endelig opnår man en virkning hos hører (perlokution). Ved at sige

“Jeg kommer i morgen” har man sagt noget der er forståeligt i kraft af konventioner, noget som har mening og reference. Man har udført en “løftehandling” (med tilknyttede vellykkethedsbetingelser) og derigennem skabt en forventning hos modtager. Eller som Austin selv sammenfatter det:

For det første udskilte vi en gruppe ting man gør i og med at man siger noget, som vi sammenfattede med udtrykket at man udfører en *lokutionær* handling, hvilket svarer nogenlunde til at ytre en bestemt sætning med en vis betydning og reference, som igen svarer nogenlunde til “indhold” i traditionel forstand. For det andet sagde vi at man også udfører *illokutionære* handlinger såsom at informere, beordre, advare osv., dvs. fremsætter ytringer som har en vis konventionel kraft. For det tredje kan vi udføre *perlokutionære* handlinger, som er betegnelsen for det vi afstedkommer ved at sige noget, såsom at overbevise, overtale, skræmme, ja, også overraske eller vildlede.

(Austin 1997: 132)

Ud over at skitsere retningslinjerne for en handlingsanalyse af sproglig kommunikation forsøgte Austin at formulere forskellige typer af *kanoniske former* som kunne vise hvilket handlingsaspekt der er knyttet til bestemte ytringer. “Jeg kommer i morgen” kan eksempelvis sættes identisk med “Jeg lover hermed at jeg kommer i morgen”, hvorved ytringens karakter af løfte gøres synligt (mens “Jeg forudsiger hermed at jeg kommer i morgen” ekspliciterer samme ytrings karakter af forudsigelse). At operere med begrebet ‘den kanoniske form’ baserer sig på en antagelse om at der eksisterer en klasse af verber som kan udtrykke illokutionen eksplicit/entydigt. De kaldes performative verber og står i modsætning til de verber som indgår i beskrivelser af sagforhold som “koge” eller “cykle”. At ytringer som “jeg kommer i morgen” kan have forskelligt illokutionært indhold i forskellige kommunikative sammenhænge, dvs. tælle som løfte eller forudsigelse, peger på ytringens mulige kontekstuelle underbestemthed: Formen af ytringen alene sikrer ikke hvordan en given ytring skal forstås (dette vender vi tilbage til i gennemgangen af Grice).

Den mest anvendte formulering af talehandlingsteorien gives af Austin-eleven John Searle i værket *Speech acts* (Searle 1969). Searle leverer en væsentlig kritik af Austins lokutionsbegreb idet han påpeger at

det er uklart om det betyder 'proposition' eller 'eksplicit angivelse', fx angivelse gennem eksplicit performativ form. Dette er grunden til at Searle erstatter 'lokution' med begrebet proposition og propositionelt indhold. Ud over en terminologisk opstramning og en ny opstilling af talehandlingernes taksonomi – taksonomien Searle foreslår, er: assertiver (påstande, benægtelser m.fl.), kommissiver (løfter, forpligtelser m.fl.), direktiver (ordrer, anmodninger m.fl.), ekspressiver og deklamationer (Searle 1979b) – leverer Searle en analyse af de typer af regler der altid indgår i udførelsen af de forskellige klasser af talehandlinger. Det sker på baggrund af en fundamental skelnen mellem to typer af regler, nemlig regler som er definerende for talehandlinger (de konstitutive regler), og regler for brugen af talehandlinger (de regulative regler) (Searle 1965 og 1969).

Hvis vi ser på den kritik der har været rettet mod talehandlingsteori- en generelt, og først ser på Searles forsøg på at forbedre Austins tale- handlingstaksonomi, så har dette forsøg ikke vundet universal hævde (jf. Levinson 1983: 240 ff.). Problemet er at de kriterier som Searle foreslår at man inddeler efter, stadig ikke er tilstrækkelig klare og principielle, men i virkeligheden bygger på et miks af krav. Derfor eksisterer der i dag stadig et antal alternative taksonomier, hvor særlig Habermas' (1976) har vundet indpas i Danmark. Det vil vi vende tilbage til senere. Selv om Habermas' taksonomi er ganske velunderbygget så har også den haft vanskeligt ved at vinde almen accept.

Searles analyse af vellykkethedsbetingelserne for talehandlinger er også blevet kritiseret for i virkeligheden at være en semantisk analyse. Når Searle fremanalyserer det som en vellykkethedsbetingelse ved løf- tet at det lovede er i den hørendes interesse, hvorfor så ikke blot antage at dette er en semantisk egenskab ved ordet (/ordgruppen) "love" og analysere brugen af "love" i termer af mere generelle hensigter i den kommunikative kontekst?

Den væsentligste kritik af Searle har været at han med sin analyse har antaget at forskellige typer ytringer har forskellige vellykkethedsbetin- gelser. Således er det Searles opfattelse at mens en påstands vellyk- kethedsbetingelser består i den indlejrede lokutions *sandhedsbetingelser* – påstanden "solen skinner" er vellykket, når det er sandt at solen skinner – består fx et løftes vellykkethedsbetingelser i dets *opfyldelsesbetingel- ser* – løftet "jeg kommer" er vellykket når taler opfylder forpligtelsen

om at komme – og en anmodnings vellykkethedsbetingelser i dets *efterkommelsesbetingelser* – anmodningen “kommer du” er vellykket når hører efterkommer det taler vil have ham til. Denne opfattelse gør talehandlingsanalysen unødigt kompliceret. Flere har kritiseret opfattelsen. Herhjemme er kritikken blevet fremført i Widell (2001) i forbindelse med en samtidig kritik af Austins, Searles og Habermas’ klassiske talehandlingstaksonomier (jf. nedenfor).

Endelig er selve skellet mellem konstitutive og regulative regler blevet kritiseret for at være uklart, og det er foreslået erstattet af et begreb om principper for brug af talehandlinger der ikke bygger på dette skel (diskussion kan ikke forfølges her, men se Leech 1983).

Austins analyser har været kritiseret både af revisionister som Searle og af mere afvisende kritikere som dekonstruktionisten Hillis Miller (Miller 2001). Et af de fundamentale kritikpunkter angår talehandlingsanalysen med dens tre bestanddele, lokutionen, illokutionen og perlokutionen. Perlokutionen, dvs. resultatet af illokutionens udførelse, har altid spillet en ret så upåagtet rolle i pragmatikken fordi den ikke er sprogligt interessant. Den er et rent ydre produkt af illokutionen som lige så godt kunne have været tilvejebragt på anden vis: Et lukket vindue kan være en perlokutionær effekt, dvs. et resultat af at jeg har bedt én om at lukke det; men det kan også være et resultat af at jeg selv har lukket det, altså af en rent ikke-sproglig handling.

Analysen af talehandlinger kan også føre andre steder hen. På hjemlig grund har Widell hævdet at der i virkeligheden kun findes én illokutionær handling, assertionen, defineret gennem kun ét tilfredsstillelseskriterium, nemlig den indlejrede lokutions sandhedsbetingelser, mens alle andre talehandlingstyper enten kan forstås som perlokutionære effekter af assertionen – en ordre kan fx ses som en perlokutionær effekt af assertionen “du går nu” – eller som metaassertioner, dvs. assertioner hvorigennem afsender gør opmærksom på at en bestemt perlokution tilsigtes: “Du går nu. Det er en anmodning” (Widell 2001).

DET GRICEANSKE PARADIGME

En fundamentalt anden måde at se på talehandlinger på ses hos en anden Austin-elev: Paul Grice. Hans tilgang er, som Austins, sprogfilosofi-

fisk idet han ønsker at give en begrebsanalyse af begrebet "mening". Det sker ved at tage udgangspunkt i intentionalitetsbegrebet. Begrebet mening skal analyseres i termer af hensigter eller intentioner. I den klassiske artikel fra 1957, *Meaning*, er analysen at en taler med en ytring mener et indhold *p* hvis to betingelser er opfyldt: For det første at taler med ytringen intenderer at skabe en virkning svarende til *p* i hører, og for det andet at dette opnås ved at hører indser denne intention. Det ses at "mening" knyttes nøje sammen med "brug" idet der skal være mulighed for at få en hører til at tilegne sig det kommunikerede budskab og indse at der fra talers side er denne kommunikative intention.

Denne analyse har mødt kritik. For det første fra Searle, som har anfægtet analysens mulighed for at inddrage sprogets konventionelle betydning (Searle 1965 og 1969). Mange mener at kritikken er uberettiget idet Grice tværtimod giver mulighed for at tage en klar evolutionær og udviklingsmæssig tilgang til overgangen fra ikke-sproglig til sproglig kommunikation (jf. Bennett 1976). Grices analyse tillader den mulighed at en endnu ikke-talende intentionel agent (fx et fortidsmenneske uden sprog) udfører en handling med den hensigt at meddele et budskab ("pas på, en ørn" vist med gestik og grimasser). Hvis modtager genkender intentionen, kan en gentagelse af samme gestus antage samme effekt og dermed på sigt skabe konventionen om hvad "pas på, en ørn" betyder. Man kan sige at i det øjeblik betydningen etableres for et udtryk (subsidiært en gestus), så vikarierer denne betydning for intentionen, men omvendt betyder det at intentionen etableres så meget desto lettere. Selv om Searle på mange måder har nærmet sig Grices evolutionære perspektiv på konventionalitetsproblematikken, mener han alligevel at måtte imødegå Grices analyse idet han ser klare indicier på at der eksisterer træk ved sprogets konventionalitet som har selvstændige udviklingsforløb. Fx kan sprogets konventionalitet ikke reduceres til talers og hørers individuelle intentioner. Konventionaliteten rummer altid en kollektiv "vi"-intention, som kan genfindes hos mange højerestående pattedyr, fx hos løver der jæger i flok (jf. Searle 1995:24 ff).

Ud over Searles kritik har Grices analyse mødt modstand fra habermasiansk hold. Grices analyse er blevet kritiseret for at reducere betydning til perlokution og gøre den kommunikative handling instrumentel i stedet for forståelsesorienteret. Habermas fastholder med andre ord

Austins og Searles performative analyse af talehandlingen over for Grice. Til gengæld er han selv af Searle (1991: 92) blevet kritiseret for i sin såkaldte diskursetik (se nedenfor) at overse at der er en principiel forskel på at forstå et sprogligt udtryk – og den forpligtelse der følger hermed – og så i videre forstand at være (perlokutionært) forpligtet på det man siger.

Ovenfor nævnte vi kort at det ikke er alle talehandlinger der har en eksplicit form, men at Austin i hævdelens form skabe en skabelon der kunne eksplicite hvad der siges bagom formen. Igen er det samspillet mellem kontekst, intention og sproglig formulering der synes at være de afgørende faktorer. Det havde Grice en teori om i sin anden store teoretiske indsats inden for pragmatisk sprogteori, nemlig i de såkaldte *William James Lectures*, hvoraf den mest berømte er *Logic and Conversation* (Grice 1989). Pointen i hans teori er at redegøre for hvad der menes, ud fra det der siges (hvad forholdet er mellem det eksplicit sagte og det implicit mente). Teorien baserer sig på et uhyre simpelt *samarbejdsprincip*, nemlig at man i en samtale skal sige det som passer ind i samtaleens forløb. Pointen er at kombinere dette med intentionalitetsanalysen for mening og med en antagelse om at en afvigelse fra samarbejdet – hvis den er intentionel og opfattes som sådan – giver anledning til en ment betydning bag den bogstaveligt sagte. Grice differentierer samarbejdsprincippet i en række maksimer der nærmere skal bestemme hvori dette samarbejde består (Grice 1989, se også sekundære fremstillinger som Levinson 1983). I hans teori finder hører de mente *implikaturer* – som han kalder dem – på basis af forholdet mellem det sagte og den situation det sagte siges i, reguleret af samarbejdsprincippet og dets maksimer. Implikaturer må ikke forveksles med (logiske) implikationer. De sidste behøver kun logiske love for at kunne regnes ud: Implikationen “nogen er i telefonen” følger logisk af “John er i telefonen”, men der foreligger ikke nogen implikatur. Det vil der imidlertid gøre i en situation hvor Joan som er Johns veninde, modtager denne besked fra sin mor. Så vil det moderen siger, formentlig fremkalde implikaturen ‘Min moder vil nok have jeg skal komme og tage telefonen og snakke med John’. Logiske implikationer er sikre slutninger, men ofte trivielle. Implikaturer, derimod, er usikre, men interessante og relevante for modtager.

Searle søger at bygge bro mellem Austins og Grices analyser idet han accepterer implikaturteorien og inddrager den i sin egen redegørelse for

indirekte talehandlinger (Searle 1979d). Men ellers har implikaturteorien været udsat for en del kritik, både af ældre og nyere dato (jf. Davis 1998). Her skal man dog for det første gøre sig klart at det ikke er en fuldt udarbejdet teori, men i bedste fald en skitse. Derfor skal man ikke blive overrasket over at der er forhold ved teorien som er utilstrækkelige set ud fra en strengt formel betragtning. Grice antager således at sprogbrugere kan regne den mente implikatur ud, men hans egen redegørelse for hvordan dette går for sig, er ikke tilstrækkelig udtømmende. Og det er ikke tilfældigt fordi den almene teori som skal til for at give denne forklaring, ikke er på plads. Metoden er nemlig abduktiv snarere end de mere velkendte deduktive og induktive metoder. At slutte abduktivt er at gøre anvendelse af en teori som kan forklare observerede kendsgerninger: Har man fx observeret at gaden er våd, vil det være muligt ud fra hypotesen "Når det regner, er gaden våd" abduktivt at slutte at så har det nok regnet. Men denne abduktive slutning er, som man kan se, hverken logisk gyldig eller holdbar. Fx er det hverken logisk gyldigt eller holdbart at det har regnet. Selv om hypotesen kan være god nok i de fleste tilfælde, er det måske slet ikke denne hypotese der skal anvendes i situationen, men i stedet hypotesen "Når vandvognen kører, er gaden våd" eller "Når brandhanen lækker, er gaden våd." Men dette situationelle aspekt kan ikke klares alene gennem formallogiske metoder. Andre aspekter er derimod teoretisk set i orden. Det gælder fx formuleringen og anvendelsen af selve maksimerne, selv om det er blevet anført at de stadig er for vage og deres indbyrdes relation for uklar. Det sidste har givet anledning til nyformuleringer af indholdet og antallet af implikaturer. Det er svaret fra de såkaldte neogriceanerne (som bl.a. tæller Horn, Atlas og Levinson, jf. Levinson 2000). En mere radikal nyformulering er sket inden for rammerne af den såkaldte *relevante teori* (Sperber og Wilson 1986).

RELEVANSTEORIEN

Relevante teorien bygger videre på Grice ved at tage udgangspunkt i hans relevansmaksime – den maksime Grice havde mindst at sige om (nemlig "være relevant"). Men ved at tage udgangspunkt i at ethvert udsagn bærer påstanden om sin egen relevans, mener Sperber og Wilson at de kan se bort fra samarbejdsprincippet. Og teorien indeholder også andre

afvigelser fordi de afviser Grices analyse af det bogstaveligt sagte. Det bogstaveligt sagte er ifølge relevansteorien selv underlagt en række pragmatiske inferenser for at kunne fungere som et intelligibelt udsagn. Hvis nogen i en situation siger "det regner", så er dette ikke bare den trivielle konstatering at der er et eller andet sted på kloden hvor det regner. Der menes at det regner her og nu på en måde så det er relevant for hører. Denne forankring af udsagnet i en lokal kontekst mener relevansteoritikere tilhører det eksplicitte udsagn, og derfor etableres begrebet 'eksplikatur' som det udfoldet sagte der dernæst er udgangspunkt for infereret mening (Sperber og Wilson afstår her fra at ville tale om implikaturer). Desuden er selve begrebet om relevans udfoldet på en måde som ikke ligger i forlængelse af Grice, men benytter en uformel cost-benefit-analyse (som på sin side er blevet kritiseret af Jakob Mey i *Journal of Pragmatics* (1988)). Den relevante tolkning af kommunikativ handling (som kan dække bredt over ikke-kodede gestus, andre ikke-sproglige handlinger og kodede sproglige ytringer) er det optimum som opstår mellem mindst processeringsbesvær og størst kontekstuel effekt hos modtageren. Udgangspunktet er således at den intenderede information fra afsender til modtager ikke er givet i og med en kodning af et budskab som afkodes, men at den informative stimulus er underbestemt i relation til intentionen, hvorfor modtager er nødt til at inferere det intenderede budskab. Modtager skal finde relevansen af det kommunikerede og kan gøre dette fordi der er det nævnte samspil i kognitionen mellem anstrengelse og udbytte.

Relevansteorien har gennem årene været udsat for kritik (bl.a. Levinsons (1989) kritik samt kritikken i tidsskriftet *Behavioral and Brain Science* i svarene til Sperber og Wilsons *target article* "Precis of Relevance Theory" (Sperber & Wilson 1987)). Det er blandt andet påpeget at det er uklart nøjagtigt hvordan de kognitive processer fungerer som udregner relevansen, og hvordan de indgår i den kommunikationssituation parterne er involveret i. Desuden er det spørgsmålet om denne "presumption of relevance" kan fungere uden Grices samarbejdsprincip. For man kan simpelthen hævde at det netop er via iagttagelse af samarbejdsprincippet at antagelsen om relevans kan virke. Dette har dog ikke anfægtet teoriens grundlæggere, og teorien har ikke undergået væsentlige ændringer siden undfangelsen i begyndelsen af 1980'erne (jf. "Postface" til anden udgave af *Relevance* (Sperber & Wilson 1995)). Teorien

har primært base i England, hvor Wilson forsker. Der har den fået nogen tilslutning og har bl.a. ført til overvejelser over forholdet mellem semantik og pragmatik (Carston 2002, jf. også Blakemore 1992).

På dansk grund har hverken Grices program eller relevansteorien dannet skole eller anfægtet pragmatiske forskere til at udvikle selvstændige alternativer. Dog kan man sige at relevansteorien har haft betydning for Ole Tøgebys almene teoretiske grundlag, hvor begrebet om relevans spiller en fremtrædende rolle (jf. Tøgeby 1993: 431ff.) idet det dog bliver integreret i en overordnet ramme hvor der også lånes elementer fra fx Habermas' universalpragmatik.

Ole Tøgeby har endvidere introduceret begrebet 'underforståelse' som nær-synonym til Grices implikaturbegreb (2003: 136-138), dog med en redegørelse som beror på de såkaldt generaliserede konversationelle implikaturer, der ikke som de partikulære implikaturer udspringer af sprogets brug i en situation. I Tøgebys 2003-teori kan de partikulære implikaturer ikke genereres da der ikke opereres med maksimelbrud som hos Grice selv (jf. Grice 1989). Endvidere er Peter Widell sammen med en række unge forskere i færd med at udvikle en stilteori på Grices fundament (Agger et al. 2006). Hollænderen Jakob Mey, der som professor har virket ved Syddansk Universitet i en længere årrække, har som sagt leveret en skarp kritik af relevansteorien (1988), dog mest af de grundlæggende kognitive forudsætninger i det forhold at bevidstheden opfattes som en avanceret computer.

HVAD GÅR VI UD FRA – PRÆSUPPOSITIONER

Præsuppositioner er som implikaturer implicit information i kommunikationssituationen og derfor af interesse for den pragmatiske sprogteori. Begrebet udvikles af filosofen Peter Strawson i hans kritik (Strawson 1950) af Bertrand Russells analyse af bestemte beskrivelser (eng. *definite descriptions*, Russell 1905). På Russells tid var meningen af bestemte beskrivelser afhængig af, at udtrykkets referent eksisterede. Russell så et problem i den analyse af bestemte beskrivelser som "det gyldne bjerg" at selv om bjerget ikke eksisterer, så må udtrykket for at være meningsfuldt alligevel bero på reference til det som eksisterende (dvs. at det både eksisterer og ikke-eksisterer). For at løse denne ontologisk uholdbare antagelse at alt benævnt må eksistere for at benævnel-

sen er vellykket, antog Russell at sætningens logiske form er forskellig fra udsagnets manifeste form. Den logiske form beror på to forhold, dels at udsagnet er eksistentielt, dvs. prædicerer om noget at det er et bjerg og samtidig gyldent (to propositioner), og dels at der er en unikhedsbetingelse, nemlig at der er et og kun et bjerg af denne beskaffenhed. Dette giver tre forbundne propositioner som alle skal være sande for at den samlede formel kan være sand. Analysen er ontologisk uforpligtende, for hvis det gyldne bjerg ikke eksisterer, så er udsagnet blot falsk. Der er ikke nogen entitet der skal eksistere for at opfylde betingelsen, som det er tilfældet i tidligere teori.

Denne analyse er Strawson ikke tilfreds med. Han påpeger at der for et udsagn som "den franske konge er skaldet" er forskel på om det er falsk fordi kongen har en fuld manke, eller fordi han ikke eksisterer. I det sidste tilfælde mener Strawson ikke at udsagnet strikt set er falsk, men snarere meningsløst ytret, hvilket betyder at det ikke kan tilskrives sandhedsværdier, altså at det hverken er sandt eller falsk.

Strawsons analyse førte i 1960'erne og 70'ernes begyndelse til at de såkaldte generative semantikere udviklede en teori om *semantisk præsupposition* til at redegøre for det som sætningen synes at forudsætte uden at hævde det (delvist i modstrid med Strawsons intentioner, jf. Levinson 1983: 175). Ifølge denne teori er det man kan udlede af en sætning og dens negation, deres fælles præsupposition, som i følgende par:

1. Jakob fortrød at han stoppede på universitetet
2. Jakob fortrød ikke at han stoppede på universitetet

Fælles præsupposition:

3. Jakob stoppede på universitetet

Denne opfattelse at man mekanisk kan finde præsuppositioner ved at analysere sætningers form, er blevet kritiseret fra pragmatisk hold. Her lægger man vægt på at præsuppositioner kan ophæves i bestemte kontekster og derfor ligner implikaturer. Før-konstruktioner præsupponerer almindeligvis den proposition som styres (Levinson 1983: 187):

4. Joan varmede op før hun løb sit eneste maraton

Præsupposition:

5. Joan løb sit eneste maraton

Men det gælder ikke i følgende tilfælde:

6. Joan døde før hun løb sit eneste maraton

Man kan også rejse andre indvendinger mod den rent semantiske bestemmelse af præsuppositioner. Den ovenfor beskrevne negationstest for præsuppositioner frembringer "kunstige" præsuppositioner, jf. følgende:

7. Joan løb maraton

8. Joan løb ikke maraton

Da "Joan" ikke er inden for negationens virkefelt, siger man at Joans eksistens er forudsat. Men da hendes eksistens på den anden side hævdes i og med fremsættelsen af de to udsagn i 7) og 8) er det overflødigt også at gøre den til en del af en præsupposition. Modtager af de to udsagn skal ikke gøre et ekstra præsuppositionstjek ved siden af det allerede hævdede. 'Occams ragekniv' – at man ikke skal operere med overlappende forklaringer – tillader os derfor at se bort fra den overflødige præsupposition. Jf. også følgende bekendte eksempel på præsupposition (9 og 10):

9. Onkel Oskar var fuld juleaften

10. Onkel Oscar var igen fuld juleaften

Ved sætning 10 er standardopfattelsen at det præsupponeres at onkelen også var fuld ved tidligere juleaftener, mens dette ikke gælder for 9. Forskellen mellem de to udsagn ligger dog kun i "igen", og det følger af semantikken for "igen" at der har foreligget mindst én hændelse af identisk karakter på et tidligere tidspunkt. Dvs. det er en del af betydningen af det samlede udsagn i sætning 10 at der har foreligget i et tidligere tidspunkt hvor onkel Oscar var fuld. Det er altså ikke implicit og præsupponeret, men fremsat og eksplicit – og derfor er det ikke så overraskende at vi har nemt ved at opdage præsuppositionerne. Læseren

kan således overveje med sig selv om det mest berømte eksempel på præsuppositioner har det som præsupposition at hører har slået sin kone:

11. Er du holdt op med at slå din kone?⁸

Begrebet om pragmatiske præsuppositioner handler om afsender og modtagers fælles forudsætninger, de forudsætninger som afsender går ud fra at modtager deler. Derfor hedder en af de danske bøger om præsuppositioner også *Hvad går vi ud fra?* (Harder og Poulsen 1980). Hvis disse forudsætninger ikke deles, kaldes det for præsuppositionssvigt, og hvis afsender bevidst udnytter denne situation, kaldes det af Harder for *møveri*.

Som vi i artiklens første afsnit har været inde på, så har dansk pragmatik ikke i nævneværdig grad skabt store teoretiske nydannelser. Dansk pragmatiks største aktiv har været og er dens afsæt i teoretisk applikation. En af undtagelserne er Peter Harder og Christian Kocks teori om præsuppositionssvigt i den lille monografi *The Theory of Pre-supposition Failure* (1976). Her ses præsuppositioner som kontekstuelle forudsætninger for at en ytring kan opfylde sin kommunikative funktion – en helt igennem pragmatisk opfattelse af præsuppositionen. Analysen af præsuppositioner og præsuppositionssvigt bliver en analyse baseret på taler og hørers gensidige forventninger til hinandens baggrundsantagelser (Harder og Kocks teori anvendes af Togeby i *Praxt* (1993: §§ 85-87).

Men selv om dansk pragmatik ikke selv har leveret teorierne, så er pragmatikken ikke teoriløs, hvilket bl.a. ses i den indflydelse som Habermas' kritiske teori fik her i landet med dens stærke sprogteoretiske fun-dering.

GYLDIGHED, ARGUMENTATION OG GENRE: HABERMAS I DANMARK

En person der i høj grad har præget det danske pragmatiske miljø, er den tyske filosof Jürgen Habermas. Habermas blev kendt i Danmark allerede gennem sit tidlige forfatterskab, hvor han slog sit navn fast som

hovedeksponent for frankfurterskolens "anden generation". Ikke mindst hans bog *Borgerlig Offentlighed* fra 1962 (Habermas 1971b) blev flittigt brugt i tekstanalysen op gennem 70'erne og 80'erne (hvis ikke man nøjedes med en i øvrigt udmærket artikel "Offentlighed og massekommunikation" (Mortensen & Møller 1976)). Men det var i højere grad hans sprogteoretiske overvejelser fra begyndelsen af 70'erne – motiveret af en række problemer inden for kritisk teori (Habermas 1973a: 9-47) og inspireret af især Austin og Searle – som kom til at stå centralt i Danmark. Her var det især Habermas' første artikel om emnet, "Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz" fra 1971 (dansk oversættelse Henriksen 2001) og artiklerne "Wahrheitstheorien" (Habermas 1973b) og "Was heißt Universalpragmatik?" fra 1976 (dansk oversættelse Habermas 1981a), der kom til at spille en rolle.

Med Habermas videreføres Austins og Searles talehandlingsanalyse. Her har Habermas' filosofisk begrundede forsøg på at opbygge en talehandlingstaksonomi i forlængelse af Austins oprindelige taksonomi fra 1962 (Austin 1997) spillet en afgørende rolle for tekst- og genreteorien i Danmark, ligesom hans introduktion af begrebet (argumentativ) *diskurs* har haft en vis indflydelse på argumentationsteorien. Vi vil i det følgende se på Habermas' diskursteori.

HABERMAS' UNIVERSALPRAGMATISKE TALEHANDLINGSTEORI
Habermas' artikler repræsenterer tre afgørende radikaliseringer af talehandlingsteorien.

For det første radikaliseres talehandlingsteorien i *universalpragmatisk* retning. Inspireret af Chomskys universalgrammatiske program inden for studiet af den lingvistiske kompetens mener Habermas at der – svarende til de lingvistiske universalier som sikrer at vi overhovedet kan danne syntaktisk velformede udtryk – findes visse *pragmatiske universalier* der vil kunne sikre den konkrete forankring af de lingvistiske udtryk i forskellige sprogbrugssituationer. Analysen er i sit udgangspunkt performativ i Austins forstand og bygger videre på Austins oprindelige talehandlingstaksonomi: Ytrer vi sætninger med performatoriske udtryk, er det at ytre dem i bestemte situationer det samme som at udføre bestemte talehandlinger. Eksempelvis er det at ytre det performative

verbum "love" i sætningen "Jeg lover dig at komme" det samme som at love at komme. Ud fra en sådan performativ analyse af talehandlingen mener Habermas at kunne finde netop *fire universelle klasser af performative verber* som alle andre performative verber kan vises at tilhøre, nemlig klassen af *kommunikativer*, klassen af *konstativer*, klassen af *regulativer* og klassen af *repræsentativer*. De udtrykker hver deres specialanvendelse af sproget: Mens kommunikativerne tjener til at fastlægge sætningens anvendelsesbetydning overhovedet, tjener konstativerne specielt til at udtrykke en sætnings kognitive anvendelse, regulativerne specielt til at udtrykke en sætnings normative anvendelse og repræsentativerne specielt til at udtrykke talers selvfremsstilling. Klasserne kan belyses gennem følgende eksempler:

<i>Kommunikativer</i>	<i>Konstativer</i>	<i>Regulativer</i>	<i>Repræsentativer</i>
"Jeg siger, at ..."	"Jeg hævder (over for dig), at ..."	"Jeg beordrer dig til, at ..."	"Jeg åbenbarer, at ..."
"Jeg ytrer, at ..."	"Jeg meddeler dig, at ..."	"Jeg lover dig, at ..."	"Jeg skjuler ikke, at ..."

Her muliggør den sidste klasse af performativer specielt at man vil være i stand til at kommunikere om intentioner, indstillinger og forkærligheder, fx "(Jeg åbenbarer, at) jeg ved, at", "(Jeg skjuler ikke, at) jeg er glad for, at ...".

Ud over ovennævnte universalpragmatiske radikaliserings af talehandlingsteorien finder vi også hos Habermas en radikaliserings i *gyl-dighedsteoretisk* retning. Ifølge Habermas ser Austin og Searle korrekt at tale og tænkning har *handleform*. At tale og tænke er først og fremmest at gøre noget som kan være rigtigt eller forkert. Det betyder igen at tale i lige så høj grad skal belyses ud fra *normer eller regler* som ud fra forestillingen om sandhed som overensstemmelse mellem sprog og verden. Imidlertid er Austins og Searles teori om den illokutionære handling ifølge Habermas ikke tilstrækkelig radikal. Austin og Searle taler udelukkende deskriptivt-analytisk om illokutionen. Deres analyse tager alene udgangspunkt i konstateringen af eksistensen af en mangfoldighed af illokutioner. Dermed får Austin og Searle ikke øje på de gyl-dighedsformer bag talen som de fire universelle talehandlingsklasser er udtryk for. Austins sammenfattende klassifikation af talehandlingsom-

rådet i fem grundklasser af talehandlinger (1997:167-182) er for Habermas en rent udvendig redegørelse.

Over for Austins og (den tidlige) Searles deskriptivisme foreslår Habermas en tredje, *transcendentalfilosofisk*, radikaliserings af talehandlingsfilosofien. For Austin og Searle står filosofien beskrivende over for – og dermed også *uden for* – mangfoldigheden af talehandlinger. Men et sådant arkimedisk punkt for beskrivelse findes ifølge Habermas ikke. De gyldighedsforudsætninger der gælder for den undersøgte tale, gælder naturligvis også for filosofen når han gør sig sine sprogteoretiske overvejelser. Det er en strikt refleksiv gyldighed. For at godtgøre at der ikke er tale om tilfældige forudsætninger, men om gyldighedsforudsætninger for tale overhovedet, støtter Habermas sig på følgende transcendentalfilosofiske begrundelsesfigur: Der er tale om en tvingende gyldighedsforudsætning for talen hvis det kan påpeges at én der stiller sig skeptisk over for denne forudsætning, selv i sin sproglige eller øvrige erkendelsesmæssige praksis bliver nødt til at forudsætte den for overhovedet at gøre sin skepsis mulig. Her mener Habermas nu at kunne vise at enhver skepticist ud over en række andre pragmatiske universalier også bliver nødt til netop at forudsætte gyldigheden af de anvendelser som de fire klasser af performative verber tematiserer: sætningers forståelighed, sætningers kognitive anvendelse, sætningers normative anvendelse og talers selvfremsstilling.

De fire talehandlingsklasser er altså distinkte tematiseringsredskaber. Men da argumentet for de fire talehandlingsklasser er transcendentalt, må de anvendelser de tematiserer, være til stede i enhver talehandling. Ellers vil skepticisten kunne undgå at gøre brug af dem og dermed vinde sit argument. Men nu mener Habermas netop at kunne demonstrere disse anvendelser med udgangspunkt i talehandlingens almene struktur sådan som den er belyst af Austin og Searle: I enhver talehandling finder vi nemlig såvel en ytret sætning som en lokution, en illokution og en perlokution. Derfor er det ved enhver talehandling altid muligt i lige grad at tematisere forståeligheden af sætningen, sandheden af lokutionen, rigtigheden af illokutionen og vederhæftigheden af perlokutionen. De kan ikke adskilles fra hinanden og må derfor være ligeværdige som gyldighedsforudsætninger, hvilket står i grel modsætning til antagelsen om sandhed som eneste gyldighedskrav og til Austins og Searles deskriptivisme. Hos Habermas gøres begrundelsesproblema-

tikken for første gang til en central sproglig problematik. Hos Habermas har alle ikke-sandhedsorienterede gyldighedsforudsætninger lige så stor vægt som sandhed og er i den forstand sandhedsanaloge.

KOMMUNIKATIV HANDLING OG (ARGUMENTATIV) DISKURS

For at vise gyldighedsforudsætningers samspil i vores dagligsproglige handlen indfører Habermas en vigtig distinktion mellem *kommunikativ handlen* og (argumentativ) *diskurs*. Med distinktionen betones dels den nære sammenhæng mellem ikke-sproglig handlen og tale sådan som den er belyst af Wittgenstein (1971 (1953)) og Austin (1997 (1962)), dels vigtigheden af at markere en bestemt samtalemodus i relation til talens gyldiggørelse. Vi mennesker handler dels *instrumentelt*, dels *kommunikativt*: På den ene side åbner vi døre, lukker vinduer, koger vand til kaffe og går tur med hunden, på den anden side *taler* vi om disse ting. I det omfang vi i sådanne situationer taler, tjener sproget (perlokutionært) som middel for koordinering af instrumentel handlen. Det er netop det Habermas kalder kommunikativ handlen.

Når vi handler kommunikativt, foregår det normalt relativt uproblematisk, især i sammenhænge hvor sproget er sporadisk forekommende og stærkt handlingsstyrende som fx i en fælles madlavningssituation. Her er der nemlig hele tiden dokumentation for talens vellykkethed. Fx vil talehandlingen "Ræk mig lige kniven!" være umiddelbart vellykket hvis blot taler modtager kniven i konsekvens af det sagte. Imidlertid kan der altid opstå problematiske situationer hvor den kommunikative handlen af forskellige grunde mislykkes, også i vores madlavningssituation: Fx kan hører have vanskeligt ved at forstå hvad der bliver sagt på grund af støj i lokalet, fordi hører ikke kan se nogen kniv, eller fordi det forekommer umotiveret i situationen at forlange kniven overrakt. I sådanne situationer vil det være relevant for hører at stille forskellige spørgsmål: "Jeg kan ikke forstå hvad du siger", "Jeg kan ikke se nogen kniv", "Hvad skal du bruge en kniv til?". Normalt vil tilbagemeldinger fra talers side hurtigt kunne rette op på situationen. Men i visse tilfælde kan forståelsesproblemerne være af mere permanent art og kræve en mere indgående undersøgelse, især i situationer hvor vi ikke har umiddelbar handlingsstyring, fx i politiske debatter eller i videnskabelige artikler. Her vil debatterne og artiklerne i sig selv udgøre én lang proble-

matisering. Men nu er det netop i sådanne situationer Habermas vil tale om (argumentativ) *diskurs*: Ved (argumentative) diskurser forstår Habermas mere permanente, sprogligt strukturerede procedurer til indløsning af problematiserede gyldighedsfordringer.

Svarende til de fire grundlæggende talehandlingstyper mener Habermas at der findes fire diskursivt relevante problematiseringssammenhænge: Problematiseres korrektheden af en ordbetydning, et begreb, en målemetode, en matematisk slutning eller anden lignende forståelsesmæssig forudsætning for det der diskuteres, er det muligt gennem kommunikativer at åbne en tydeliggørende *hermeneutisk diskurs*. Problematiseres derimod sandheden af en eller flere propositioner (lokutioner) eller rigtigheden af en normsammenhæng bag brugen af en given illokution, er det muligt gennem konstativer at åbne en *teoretisk-empirisk diskurs* og gennem regulativer at åbne en *praktisk-etisk diskurs*. Og problematiseres endelig vederhæftigheden af en handling eller holdning omtalt i lokutionen, er det muligt gennem repræsentativer at tematisere dens vederhæftighed, sådan som det kommer til udtryk i forskellige former for selvfremsstilling.

Problematiseres en gyldighedsfordring, bedes der om en begrundelse, et *argument*. Dette indebærer at diskurser involverer logisk-deduktive slutninger opbygget med *præmisser* og *konklusion*. I "Wahrheitstheorien" (1973a) har Habermas søgt at tegne et billede af diskursers logisk-deduktive struktur. Her har han gjort anvendelse af den engelsk-amerikanske filosof Stephen Toulmins argumentationsskema fra bogen *The Uses of Argument* (1958). Skemaet har vundet stor udbredelse både internationalt og i Danmark selv om der på mange måder blot er tale om en notationsvariant i forhold til den gængse måde at opstille argumenter på, sådan som det kendes fra Aristoteles' syllogistik. I ovennævnte artikel har Habermas med hensyn til de forskellige diskurstypers form selv kun ladet det blive ved antydningerne. Andre har dog i forlængelse af Habermas søgt at give en mere detaljeret redegørelse for hvordan de eventuelt vil kunne se ud. Det gælder fx Robert Alexy (1983), der specielt har belyst juridisk argumentation. Andre har arbejdet med argumentationsteorien ud fra præmisser der gør det muligt umiddelbart at koble sig på Habermas' diskursteori. Her henviser Habermas selv til Erlangerskolens konstruktive logik, etik og videnskabsteori. Interessant i denne sammenhæng er Else M. Barth & Erik

Chr. W. Krabbes (1982) videreførelse af Erlanderskolens tanker om en dialogisk fundering af logikken, samt ikke mindst de hollandske argumentationsteoretikere Frans H. van Eemeren & Rob Grootendorst (jf. van Eemeren & Grootendorst 1984; 2004) og deres *pragma-dialektiske* forsøg på at sammenføre tankerne hos Barth og Krabbe med Austins, Searles og Habermas' talehandlingsteori og Grices implikaturteori. Det der ikke mindst er vigtigt ved disse bestræbelser, er at man i modsætning til deskriptivistisk orienterede retorikker som Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca (1958) og Toulmin (1958) fastholder argumentationsteorien som normativ med prædikatslogikken som udgangspunkt og talehandlingen som universel kommunikationsbasis.

Generelt er den pragmatiske tilgang til argumentationsteorien udtryk for en udskiftning af rent monologiske regler for rent logisk slutning med regler for fordelingen af rettigheder og pligter i en diskurs til effektiv indløsning af problematiserede gyldighedsfordringer.

Som tidligere nævnt har Habermas' diskursteori – i mere eller mindre velforstået form – været flittigt benyttet i det pragmatiske miljø i Danmark siden 1970'erne. Det gælder ikke i samme grad for fremstillinger af den diskursive argumentations form. I mange år har vi i Danmark anvendt mere traditionelle fremstillinger af argumentationsteorien som Jon Espersens *Logik og Argumenter* (1969), Klaus Kjøllers *Mod en argumentationsteori* (1978), Finn Collin, Peter Sandøe og Niels Chr. Stefansens *Derfor: Bogen om argumentation* (1987) og Charlotte Jørgensen og Marianne Onsbergs *Praktisk argumentation* (1987), der med sin introduktion af toulminskemaet har været en populær undervisningsbog i Danmark. For dem der har villet orientere sig i retning af Habermas-inspireret argumentationsteori og pragma-dialektik, har der fra 1995 foreligget en norsk undervisningsbog, Jan Svennevig, M. Sandvik og Wencke Vagles *Tilnærminger til tekst*. Og i 2000 kom et større værk inden for normativ-pragmatisk argumentationsteori, nemlig Niels Møller Nielsens ph.d.-afhandling *Counter Argument. In Defence of Common Sense*.

TALEHANDLINGSTEORI OG GENRETEORI

Der hvor Habermas' universelle talehandlingsklassifikation er kommet bedst til udfoldelse i Danmark, er inden for genreteorien, jf. bl.a. Toge-

by 1992. Her bruges de fire talehandlingsklasser til at operere med en tilsvarende klassifikation af tekster i grundlæggende tekstgenrer, nemlig *kommunikative*, *konstative*, *regulative* og *repræsentative*. Ud fra denne genreklassifikation vil begrebsanalyserende tekster, betydningsordbøger m.v. være eksempler på kommunikative tekster, meddelelser, rapporter, fortællinger m.v. eksempler på konstative tekster, madopskrifter, kontrakter, annoncer m.v. eksempler på regulative tekster, og digte, hensigtserklæringer m.v. eksempler på repræsentative tekster. Denne klassifikation er helt overordnet og går på tværs af den gængse klassifikation i faglitterære og skønlitterære tekster. Der har været tidligere forsøg på at finde en sådan grundlæggende klassifikation, hvoraf den kendteste nok er Roman Jakobsons klassifikation ud fra fire grundlæggende tekstfunktioner, nemlig referentiel, metasproglig, konativ (eller hørerrettet) og emotiv tekstfunktion (Jakobson 1960; Jakobson opererer i virkeligheden med seks tekstfunktioner; de øvrige udelades dog her da de ikke har gennemæssige konsekvenser). Klassifikationen minder, som man kan se, om Habermas' klassifikation idet referentiel svarer til konstativ, metasproglig til kommunikativ, konativ til regulativ og emotiv til repræsentativ. Da Jakobsons klassifikation imidlertid mangler den bagvedliggende talehandlingsanalyse, kan den i analytisk stringens ikke måle sig med talehandlingsanalysen.

KRITIK AF HABERMAS

Habermas' universalpragmatik har ikke undgået kritik. Således har Habermas' talehandlingssystematik, som allerede nævnt, været kritiseret herhjemme af Widell (2001). Ligeledes har den såkaldte diskursetiske teori Habermas har søgt at udvikle med baggrund i universalpragmatikken op gennem 80'erne og 90'erne, været udsat for heftig kritik (se hertil Widell 2001 samt Searle 1991, Apel 1999 og Heath 2001). Et fællestræk i kritikken er at Habermas tager fejl når han af talen og diskursen mener at kunne udlede etiske normer for handlen i almindelighed, bl.a. inden for økonomi og politik.

PRAGMATIK OG SKØNLITTERATUR

Pragmatikkens kerneområde må siges at være belysningen af samtalen og *den saglitterære tekst*. I hvert fald har det hidtil været sådan. Imidlertid har man i de seneste år kunnet se en stigende interesse også for belysningen af *den skønlitterære tekst*.

Nu er det ikke fordi man ikke tidligere har set sproglige inspirationer for den skønlitterære tekstanalyse. Tværtimod har de fleste toneangivende litteraturteoretiske bevægelser op gennem det nittende og tyvende århundrede søgt støtte i sprogvidenskaben, såvel praktisk som teoretisk. Det gælder nationalfilologien, som ud over at gøre brug af den klassiske filologis tekstkritiske redskaber også inddrager nye metoder udviklet inden for grammatik og sproghistorie; det gælder inden for de nye strukturalistiske metoder fra midten af det tyvende århundrede, hvor man ud fra de nye impulser, bl.a. fra Saussure, sætter et angreb ind på nationalfilologiens atomistiske og fortolkningsforskrækkede omgang med tekster for at erstatte eller supplere dem med studier af de bagvedliggende mekanismer i teksterne; og det gælder inden for poststrukturalismen, postmodernismen og den dekonstruktive tekstlæsning fra 1960'ernes slutning med dens forsøg på at underminere den tidligere strukturalismes metafysiske antagelser om systemet og dets mulighed for herigennem at definere viden, fornuft osv.

Heroverfor ser man fra pragmatikkens side en bestræbelse på at ville forny litteraturforståelsen og litteraturlæsningen ud fra stikordene *bogstavelighed* og *realisme*. Begge stikord signalerer et opgør med strukturalismen og poststrukturalismen. Et centralt begreb i strukturalismen er det immanente tegnbegreb: "I sproget findes kun forskelle, uden positive led" (Saussure 1970). Det tolkes først – i den franske strukturalisme i 60'erne – radikalt i retning af en demontering af subjektet og verden og en koncentration om de bagvedliggende anonyme sprogsystemer, som dernæst – i de dekonstruktionistiske læsninger fra 70'erne, 80'erne og 90'erne i Europa og USA – diffunderer bort i en "hær af metaforer" (Nietzsche). Det er denne fornufts- og verdensopløsende litteraturforståelse pragmatikken gerne vil gøre op med, først og fremmest gennem genindsættelsen af begreber som normalsproglig kompetence, normaltekst og normalverden, men også gennem en karakteristisk af den skønlitterære tekst som *afsvækket* i forhold til den normaltekstlige bogstavelighed, sådan som den er defineret via Grices samarbejds-

princip og dets maksimer. Skønlitterære tekster består af talehandlinger, men i afsvækket form. Austin (1997: 50-51) har netop karakteriseret den skønlitterære talehandling som "... på en ganske særlig måde ... tom eller ugyldig hvis den siges af en skuespiller på scenen, hvis den står i et digt, eller fremføres i en monolog. ... Sprog der bruges under den slags specielle forhold, tæller tydeligvis ikke for pålydende, men fungerer *parasitært* som en bleg udgave af normalsprogbrugen." Denne korte karakteristik fra 1955 gives tyve år senere kød og blod gennem Grices samarbejdsprincip. Det der ifølge Grice karakteriserer den skønlitterære tekst, er at den på forskellig vis repræsenterer et *brud*, en *defekt*, en ikke leven op til princippet som kalder på implikaturdragning. Derigennem får Austins karakteristik af den skønlitterære tekst som parasitær en mere præcis form: *Skønlitteratur bliver nu set som en bestemt form for implikativ litteratur.*

Flere har internationalt bidraget til denne indfaldsvinkel til skønlitteraturen, først og fremmest omkring troper (Grice 1975, Searle 1979a, Sperber & Wilson 1986), fiktion (Searle 1979c, Gregory Currie 1990) og skønlitterær realisme (Peter Lamarque & Stein Haugom Olsen 1994).

SAGLITTERATUR OG SKØNLITTERATUR

Lægger man sig fast på en definition af skønlitteratur som implikativ litteratur, skylder man at fortælle hvilke typer af implikaturer der i givet fald er tale om. Implikaturer findes jo i alle tekster. Men her synes det skønlitterære område netop at være defineret gennem en række forskellige typer af implikaturer der adskiller sig fra implikaturerne i saglitteraturen. Det der forener dem, synes at være at de ikke tjener kognitions- og kommunikationsøkonomiske formål som i saglitteraturen. Men vi kan også give dem en mere positiv karakteristik: Det der forener dem, synes at være at de er mere åbne og løse end de tilsvarende saglitterære implikaturer (jf. Sperber & Wilson 1986).

Når den skønlitterære tekst betegnes som parasitær, skal det ikke forstås nedsættende. Det der ligger i metaforen, er udelukkende at den skønlitterære tekst forudsætter den faglitterære tekst (for at kunne bryde med den), men ikke omvendt.

Der er selvfølgelig en respektabel grund til at man i den skønlitterære tekst bryder med et eller flere af den faglitterære teksts principper: Man gør det for at skaffe sig en *æstetisk effekt*. "Æstetisk effekt" kan defineres forholdsvis præcist: Hvilket brud på den faglitterære teksts principper der end er tale om i en skønlitterær tekst, *så vil bruddet altid repræsentere en reduktion af talehandlingerne til den instrumentelle handlings niveau, nemlig enten til udtryk (ordfigurer) eller til implikaturer (troper)*.

I Danmark er arbejdet med at karakterisere skønlitteraturen i lyset af den pragmatiske tekstteori- og analyse først nu ved at komme i gang. I Ole Tøgebys *Praxt* (1993) behandles emner der også er relevante i skønlitteraturen, men det er typisk for behandlingen i dette værk at implikaturbegrebet ikke spiller nogen rolle, og at der ikke er nogen kritik af den for det meste strukturalistiske tilgang til den skønlitterære tekst vi finder i værket. I Ole Tøgebys *Fungerer denne sætning?* (2003) finder vi ansatser til en pragmatisk bestemmelse af skønlitteraturen, især af fiktionsbegrebet (§ 133), mens metaforbegrebet, som også tages op (§ 252-260), gives en mere traditionel strukturel-semantisk behandling. En mere pragmatisk tilgang til metaforen finder vi i Widell 2000 og Ulbæk 2005. Med Simon Borchmanns disputats *Funktionel tekstteori og fiktivt fortællende tekster med refleksiv funktion* fra 2005 har vi fået den første, mere omfattende monografi om fiktiv narration på dansk. Afhandlingen behandler i øvrigt også begreber der i almindelighed vil kunne være med til at afgrænse skønlitteratur fra saglitteratur. I *Stil og genre* (under udgivelse) giver Agger et al. en emnemæssig set mere omfattende pragmatisk karakteristik af skønlitteraturen.

I det følgende vil vi give en filosofisk-pragmatisk karakteristik af fire centrale begreber inden for skønlitteraturen, nemlig *figur*, *trope*, *fiktion* og *realisme*. Fremstillingen bygger i hovedsagen på Agger et al. samt på en behandling af den skønlitterære realisme i Widell (2002).

FIGURER

Syntaktiske figurer er særlige mønsterdannelser i det tekstlige udtryk. Hvis man antager at den saglitterære tekst er i overensstemmelse med Grices samarbejdsprincip, betyder det at et eventuelt ønske om at give det sproglige udtryk et særligt udtryksmønster til en vis grad må tilside-

sættes. Men det vil omvendt sige, at vil man lægge vægt på sprogets udtryksside og forme det figurligt, bliver man i større eller mindre udstrækning nødt til at bryde med den faglitterære teksts samarbejdsprincip. Resultatet bliver en skønlitterær tekst. De brud med samarbejdsprincippet vi finder i figurrige skønlitterære tekster, vil som regel være realiseret som brud på kvantitets- og mådesmaksimen. Det er vigtigt at se at figurfremkaldte brud i en tekst ikke er implikaturfremkaldende. Figurer kan være tegn på, at forfatteren har bestræbt sig på at skabe en bestemt orden i teksten, give den en bestemt udsmykning, men det betyder ikke at forfatteren dermed også vil have at læseren til at slutte sig til et bestemt indhold.

Det mundtlige udtryks mønsterdannelser består i forskellige former for *simpel* og *varieret gentagelse*, fx i form af *rim* og *rytme*. Vi kan i den forbindelse tale om en figurlighedens eller mønsterdannelsens grundlov: at udgangspunktet er en figur på en baggrund, eller hvis man tredele: én eller flere delfigurer samlet i en helfigur, et mønster, på en baggrund. Et rim eller en rytme er i den forstand to eller flere delfigurer indgående i et overordnet mønster på en baggrund. Består et mønster af to delfigurer – fx de to delfigurer “Hæk” og “væk” i mønstret “Hæk-væk” på baggrunden “Grøn er Vaarens ..., Kaaben kastes ...” – vil delfigurerne altid kunne anskues med henblik på deres indbyrdes placering i helheden, deres *kontiguitet*, og deres indbyrdes lighed med hinanden, deres *similaritet*. En betingelse herfor er at den anskuendes opmærksomhed bevæger sig fra delfigur til delfigur i mønstret. Men her finder vi også gentagelsen: Gentagelsen er den (simple eller varierede) similaritet man kan konstatere mellem figurer når man perceptuelt bevæger sig fra figur til figur i et mønster. Fx fremstår lyrik ofte som en række *linjeskift før almindelig linjeslut*. Her er linjernes indbyrdes rumlige placering deres *kontiguitet*, og det forhold at det drejer sig om linjer, deres *similaritet*.

Hvis man skal finde en forklaring på menneskets interesse for figur- og mønsterdannelse, synes følgende æstetiske forklaring plausibel: Det er en generel æstetisk erfaring at mens det afvekslende er skønt og interessant, er det monotone kedeligt, og det kaotiske foruroligende. Det synes også at gælde ved perception af figurer og mønstre i skønlitterære tekster. Grænsen mellem det monotone, det skønne og det foruroligende ligger dog aldrig fast: Mens man inden for det klassiske stilideal for-

søgte sig med mønstre efter bestemte, faste regler, opfattede man i romantikken stilidealet som udtryk for noget mekanisk, forudsigeligt og – ja, netop – kedeligt og forsøgte at erstatte det med en friere holdning til mønsterdannelsen i tekstudtrykket.

Den æstetiske forklaring kan måske støttes af en kognitions-økonomisk forklaring: Før opfindelsen af skriftsprog har den menneskelige hukommelse været det eneste lagringsmedium for viden. Her har en kunstig påført struktur i materialet medført en kognitions-økonomisk fordel idet den giver støtte for bemestring, som igen fremkalder æstetisk behag. Denne følelse af at blive *båret af en anden sikkerhed* har derefter selvstændiggjort sig med skriftsprogets fremkomst. En velkendt erfaring er at fødselsdagssangen til familiens kedeligste medlem alligevel bliver god, ikke i kraft af indholdet, og ikke fordi det skal huskes, men i kraft af versefødderne og det gode rim.

TROPER

I modsætning til de syntaktiske figurer skal troperne ikke findes i det tekstlige udtryk. De skal forstås ud fra det sproglige udtryks semantik. Derfor kan man med en vis ret kalde dem semantiske figurer. Det er dog vigtigt at fastslå at forholdet mellem sprog og verden på ingen måde er direkte og bogstaveligt når det gælder troper. *Troper er implikaturer*. I den forstand tilhører troperne den instrumentelle handlings og perceptionens område. Troper er instruktioner fra taler til hører om at drage bestemte implikaturer med udgangspunkt i det eksplicit sagte. Alt afhængig af slutningsgrundlaget kan der så skelnes mellem de forskellige former for troper: metafor, analogi, metonymi, synekdoke, ironi osv.

Blandt troperne har *metaforen* tiltrukket sig størst opmærksomhed. I traditionen fra Aristoteles til Quintilian defineres metaforen som en *forkortet sammenligning* (elliptisk simile). Det betyder at dens oprindelse skal findes i det eksplicite sammenligningsforhold mellem to størrelser. Således er "Achilleus er som en løve" et eksplicit sammenligningsforhold mellem Achilleus og (et eksemplar af) en løve gennem ordet "(lige)som". Selve metaforen er så blot en forkortet udgave af sammenligningsforholdet, hvor "(lige)som" og undertiden også det ene sammenligningsled, nemlig leddet i subjektpositionen, er smidt bort:

Således vil "Løven Achilleus sprang frem" være en metafor, og ligeledes "Løven sprang frem" sagt om Achilleus.

En sammenligning kræver at der er noget der sammenlignes. Dvs. den kræver én eller anden lighed. Da denne lighed ikke benævnes eksplicit, er det op til modtager at finde ud af hvilken lighed afsender kan have haft i tankerne. Og her kan der være mange muligheder. Imidlertid er det meningen at hører skal vælge i hvert fald én af disse muligheder. Den fundne lighed kaldes i traditionen normalt for *tertium comparationes* (det tredje sammenligningsled), og der kan altså være flere af dem. I eksemplet med Achilleus og Løven vil det vel først og fremmest være "mod" eller "styrke" man tænker på som *tertium comparationes*: "Achilleus er modig" eller "Achilleus er stærk."

Der har været divergerende meninger om den klassiske *komparationsteori*, som den ofte kaldes. For det første har der været uenighed om hvor metafordannelsen finder sted: Er den sprogstyret, eller finder den alene sted uden for sproget? Her har de klassiske metaforteorier fra Aristoteles' og Quintilians til strukturalismens (Roman Jakobson 1960 og 1995, Jacques Lacan 1973) opfattet metaforen som et rent sprogligt fænomen, tenderende mod blot sproglig udsmykning, 'ornatus', med tyngdepunkt i en forståelse af *tertium comparationis* som simpelt overbegreb. Denne opfattelse angribes stærkt inden for moderne, kognitionsbaserede teorier. Her ses metafordannelsen som en ren tankeproces⁹. Over for ornatus-opfattelsen, som tildeler metaforen en rent ornamental rolle, hævder dens modstandere at metaforen er *kreativ* og i stand til at danne tankeindhold der unddrager sig eksakt parafrase. Mens man inden for den klassiske strukturalisme stort set har overtaget ornatusopfattelsen, repræsenterer de nye kognitionsbaserede opfattelser et mere eller mindre radikalt opgør med denne teori. Mens fx Lakoff, Johnson, Turner og Fauconnier tilbyder en mere radikal variant idet de opfatter metaforen som grundlag og udgangspunkt for den bogstavelige tale, og ikke omvendt, står Austin, Grice og Searle og den normative pragmatik for en mere moderat variant hvor den bogstavelige tale omvendt tildeles primær status i forhold til metaforen. Det er især Searle der med sit begreb om "the open-ended metaphor" har forsvaret et sådant mere moderat opgør med ornatus teorien: På den ene side mener han at metaforer ikke lader sig indfange af nogen bestemt parafrase og i den forstand er kreative i forhold til det bogstavelige sprog, men på

den anden side mener han at der altid må foreslås mindst én bogstavelig parafrase i forbindelse med en metafor hvis der overhovedet skal være tale om metaforforståelse.

I opgøret med ornatusteorien finder vi endnu et stridspunkt mellem radikale og moderate kognitivist: Mens de moderate kognitivist mener at et metaforbegreb der vil stå i kontinuitet med traditionen, også må rumme en redegørelse for metaforens *tekstlige* manifestationer, taler de radikale kognitivist *alene* om metaforen som kognitiv proces, nærmere bestemt som "kognitiv mapping" fra ét tankeområde til et andet uafhængigt af det tekstlige udtryk.¹⁰ Det er der ifølge de moderate kognitivist store problemer med, både af metodologisk art og ud fra den almindelige forståelse af metaforbegrebet. Her er metaforen tekstlig. Men ser man nu på den som tekstlig, åbner der sig en mulighed for at forklare den i lyset af Grices samarbejdsprincip. Det gælder fx "Achilleus er en løve". Her vil anledningen til metaforforståelsen være at en bogstavelig læsning er umulig: Achilleus er naturligvis ingen løve. Mådesmaksimen er med andre ord overtrådt. Det åbner for en implikaturdragning med henblik på at få mening i det sagte. Vejen kender vi allerede: Den består i at finde en tertium comparationis, et tredje sammenligningsled, her mellem løven og Achilleus, som leverer en brugbar parafrase.

Er der mulighed for sammenligning, er der mulighed for similaritet. Det er metaforens dannelsesform: Sokken *ligner* foden den omslutter. Men der findes andre troper, byggende på kontiguitet. Her finder vi metonymiens dannelsesform: Sokken *sidder på* foden. Men denne mulighed for at indgå i såvel similaritetsforhold som kontiguitetsforhold gælder for alle figurpar. Det er, som vi allerede har været inde på, et grundforhold. Figurer ligner hinanden, og figurer er tidsligt, rumligt og kausalt relateret til hinanden. Derfor er tropernes antal uendeligt, og de lader sig ikke bringe på formel. Aristoteles betragter i den forbindelse det at have blik for "den træffende lighed" som "tegn på naturbegavelse" (1996: XXII).

FIKTION

Gennem den filosofiske pragmatik får også fiktionsbegrebet en interessant analyse. Det er en udbredt opfattelse at fiktion i skønlitterære tek-

ster består i reference til en fiktiv verden i betydningen: en blot mulig verden. Dette semantiske synspunkt på fiktion forsvares af flere bl.a. af David K. Lewis (1978) og Ruth Ronen (1994). Det er imidlertid en uheldig indfaldsvinkel til fiktionsbegrebet da fiktion også altid vil være et pragmatisk begreb. Det er et begreb på talehandlingens niveau. Selvfølgelig forestiller man sig noget i forbindelse med læsningen af skønlitteratur og har dermed semantiske intuitioner. Men det er ikke definerende for fiktion. Også læsning af saglitterære tekster fremkalder forestillinger: Får man at vide at der sidder en person ved et bord og kigger ud ad vinduet i rummet ved siden af, og det faktisk er tilfældet, har man nøjagtig samme forestilling som hvis der ikke var nogen person, ikke noget bord og ikke noget vindue.

Fiktion minder om løgn. Begge indeholder falske udsagn om verden. Der er imidlertid en afgørende pragmatisk forskel: Ved løgn skjuler vi at vi siger noget falsk. Ved fiktion *foregiver* vi derimod at sige noget sandt¹¹. Dette begreb om fiktion er udviklet af Searle (1979c).

At foregive er ikke kun noget negativt. Selv om vi ingen viden får om noget konkret eksisterende i verden, kan det vi foregiver, stadig give os oplevelser. Og det kan få os til at koncentrere os om andet end sandhed, fx om den spændende (eller kedelige) *måde* vi siger det vi siger, på. Fiktion er som oftest implikaturer der sigter mod en æstetisk effekt.

Fiktive tekster består ikke kun af falske udsagn der foregives at være sande. Der forekommer også sande udsagn og normal reference. Det betyder ikke at der så er to udgaver af hver talehandling i sproget, en ikke-fiktiv og en fiktiv, som forfatteren skal træffe et valg mellem. Om en tekst er fiktiv eller ej, bestemmes alene af en *metakonvention* for teksten som helhed, som siger at usande udsagn skal læses som sande, og sande udsagn skal læses som normalt (Searle 1979c: 68).

REALISME

I fransk skrifttænkning er "realisme" blot en bestemt måde at sætte ordene i en tekst sammen på, en bestemt stil eller *écriture*. Dette syn på realisme kan ikke accepteres inden for pragmatikken. Er man pragmatiker, hylder man den filosofiske realisme, dvs. antagelsen om at verden eksisterer uafhængigt af om vi bruger sproget til at formulere os om den eller ej. Men da skønlitterær realisme er kendetegnet ved mangel på re-

ference og sandhed – skønlitteratur er jo fiktiv – kan realismen her ikke have noget med filosofisk realisme at gøre.

Det ikke-filosofiske realismebegreb er et forholdsvis bredt begreb der ikke blot angår skønlitteratur. Således kan man fx også tale om realisme i malerkunsten. Især i den sidste betydning af "realisme" kan vi se at begrebet ikke har noget med sproglig reference og sandhed at gøre og dermed heller ikke med det der kendetegner den filosofiske realisme. Et portræt kan ligne den person der portrætteres – ligesom en række vejtræer kan ligne hinanden. Men det refererer på ingen måde til personen det ligner (selv om man kan bruge billedet som led i en sproglig reference: "Ham dér taler peger på et billede af Chaplin, det er Chaplin"). Ej heller prædicerer portrættet noget om denne person. Et billede er intet udsagn. Et billede skal snarere sammenlignes med en skalamodel, fx en legetøjsbil. Her vil "billedets" karakter af "billede" i princippet kun være bestemt af en forskel i størrelse. Der er ingen tegnrelation. Det vil sige: Realisme skal generelt findes i graden af efterligning af et forbillede som enten vil kunne være et konkret eksemplar, som fx et portræt af Dronning Margrethe, eller et prototypisk eksemplar af en type, fx en dame i et vindue eller et eksemplar af et bestemt bilmærke. Men som det forholder sig med portrætmaleriet eller skalamodellen, forholder det sig med realistiske tekster i skønlitteratur. Også her dømmer vi om realisme ud fra en sammenligning af genstande i verden. Spørgsmålet er blot: hvilke genstande?

Svaret er for så vidt overraskende: Nu kan en realistisk skønlitterær tekst ikke ligne noget i virkeligheden. Udsagnene her er jo blot foregivet. Hvis vi skal finde det den realistiske tekst skal ligne, bliver vi derfor nødt til at gå til *andre tekster*. Her vil det være passende at jævnføre den realistiske tekst med *pastichen*. Således vil det være naturligt at tale om en mere eller mindre god, og det vil i virkeligheden sige mere eller mindre *realistisk*, pastiche over et hyrdedigt, en syttenhundredtalsroman, en rejseskildring osv. Men pasticher er endnu ikke realistiske tekster i skønlitterær forstand. Realistiske tekster i skønlitterær forstand kræver noget specielt af de tekster der skal efterlignes. De kræver at der skal være tale om tekster der lever op til Grices samarbejdsprincip, altså saglitterære tekster: En skønlitterær teksts grad af realisme skal med andre ord måles på i hvor høj grad den ligner en saglitterær tekst.

Når man tænker på skønlitterær realisme, så er det måske især realisme fra 1800-tallet, den såkaldte *naturalistiske realisme*, man tænker på. Men den vil umiddelbart kunne ses som en særart af den realistiske tekst i ovennævnte betydning. Her vil den saglitterære tekst den tilstræber at ligne, være den naturvidenskabelige tekst med dens krav om sandhed, konsistens og fuldstændighed i fremstillingen. Men der findes også andre former for skønlitterær realisme, alt afhængigt af hvilke krav der stilles til de efterlignede teksters form og indhold. Således vil man fx kunne tale om socialrealisme, hverdagsrealisme, borgerlig realisme, politisk realisme osv.

IMPLIKATURTEORIEN SOM STÆRKT INTEGRATIV TEORI OM SKØNLITTERATUR

Den filosofisk-pragmatiske tilgang til forståelsen af skønlitterære tekster giver os en *stærkt integrativ teori*. Gennem antagelsen om bogstavelighed og realisme kan figurer, troper, fiktion og litterær realisme ses som realiseringer af én og samme grundmekanisme i sproget, nemlig implikaturdragningen.

Skønlitteraturs mønsterdannelse er på det overordnede plan simpel: Skønlitteratur opstår dér hvor figurbegrebet spiller sammen med implikaturbegrebet i skabelsen af de skønlitterære former. Svarende til opdelingen af de sproglige tegn i udtryk og mening kan man, som vi har set, skelne mellem syntaktiske figurer og semantiske figurer eller troper. Figurgentagelsen er grundlæggende for begge og kan begge steder specificeres ud fra similaritet og kontiguitet: similaritet og kontiguitet i det sproglige udtryk for figures vedkommende og similaritet (ved metafor) og kontiguitet (ved metonymi og synekdoke) i det implikaturbårne indhold for tropens vedkommende. Men figurgentagelsen fortsætter ved fiktion og realisme: Her muliggør fiktions-implikaturen at den saglitterære tekst kan finde sin gentagelse i den skønlitterære tekst som realisme.

PRAGMATIKKEN LEVER OG HAR DET GODT – I NYE GEVANDTER

Pragmatikken og den pragmatiske tekstanalyse i Danmark har på mange måder været et eklektisk foretagende hvor et væld af videnskabsdiscipliner og anskuelsesmåder har været forsøgt integreret i bestræbelserne på at bestemme hvad forskellige former for sprogbrug består i. Som det er fremgået, har denne eklekticisme været særlig tydelig i 60'erne og 70'erne. Men som vi også har set, har der efterhånden op gennem især 80'erne og 90'erne dannet sig en central, fast kerne som kan betegnes *normativ pragmatik*. Det er denne kernerdisciplin, hvis centrale teoretikere er Austin, Searle, Grice og Habermas, vi fortrinsvis har bestræbt os på at nå ind til i artiklen her.

Men pragmatikken er ikke den eneste eklektiske tilgang til tekst og sprog. I dag foregår der pragmatisk tekstanalyse i mange sammenhænge, men det er ikke altid man bruger betegnelsen 'pragmatik'. Et godt eksempel er Norman Faircloughs udbredte *kritiske diskursanalyse* (se fx 1989, 1992), som, når man når ind til dens kerne, ikke er meget forskellig fra de analyser man lavede i den danske universitetsverden tyve år tidligere. Hos Fairclough blandes pragmatiske erkendelser med funktionel-systemisk grammatik, samtaleanalytisk metode og post-strukturalistisk og kritisk-hermeneutisk diskursteori, men pragmatikkens rolle er væsentlig al den stund den står centralt i dialektikken mellem social praksis og tekst.

Pragmatikken 'sælger ikke billetter' i samme omfang som fx diskursanalyse, og forklaringen kan være ganske triviell: Efter næsten fyrre år (i Danmark) har det pragmatiske tankegods mistet nyhedens interesse. Hertil kommer at den centrale litteratur på området ikke er den mest populære og tilgængelige – det er teknisk præget analytisk filosofi som ikke har nær samme tiltrækningskraft som kontinentalfilosoffer såsom Foucault, Derrida og Lyotard.

Pragmatiske erkendelser spiller en hovedrolle i en meget stor del af det sprogvidenskabelige landskab, men altså ikke nødvendigvis åbenlyst eller højt profileret. Vores konklusion må være at pragmatikken tilbyder indsigt i nogle så grundlæggende forhold ved sproget at det er svært ikke at 'luske' det pragmatiske tankegods ind ad bagvejen alligevel. Hvorvidt en sådan karakteristik af pragmatikken også skulle være en rammende beskrivelse af dens fremtid, skal vi ikke give os af med at

vurdere, men vi mener at vi med denne artikel har vist at det pragmatisk felt under alle omstændigheder giver nogle vigtige svar på fundamentale spørgsmål om sprogbrug, svar der er brug for uanset hvilken vej vinden blæser i det aktuelle sprogvidenskabelige klima.

Peter Widell
Nordisk Institut
Århus Universitet
E-mail: norwidell@hum.au.dk

Ib Ulbæk
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
E-mail: ibu@hum.ku.dk

Niels Møller Nielsen
Institut for Sprog og Kultur
Roskilde Universitetscenter
E-mail: nmnm@ruc.dk

NOTER

- 1 Den filosofiske pragmatismes centrale ide er at standarden for udsagns sandhed er deres nytte eller virkningsgrad i praktiske handlesammenhænge. I sin oprindelige, amerikanske variant fremkom pragmatismen som filosofisk doktrin især med C. S. Peirce, for hvem pragmatismen først og fremmest var en betydningsteori. Peirces påstand var at sproglig betydning ikke er et meningsfuldt begreb løsrevet fra sprogets anvendelse, og han forestillede sig samtidig at observationen af sprogets praktiske anvendelse kunne være en test for tankens og logikkens objektivitet og klarhed. Også William James stod for et væsentligt (men mere subjektivistisk) bidrag til den amerikanske pragmatisme. I forhold til moderne pragmatik har pragmatismen med sin identifikation af betydning som praksisbåren (parallelt til Wittgensteins fyndord *meaning is use!*) været en væsentlig inspirationskilde for især Jürgen Habermas mens der hos sproghandlingsteoriens hovedskikkelser, Austin og Searle, kan ses et ide-mæssigt sammenfald snarere end en direkte inspiration.
- 2 Haberland 1996, men se også Poulsen & Steensig 1977, Wille 1978, Larsen & Wille 1989, Henriksen 2001 og Hansen 2003.
- 3 Diderichsen 1968b.

- 4 Disse tanker kommer blandt andet til udtryk i en række pædagogisk orienterede udgivelser fra denne periode, først Erik Hansens *Sprogiagttagelse* (1967) og Hans Jørgen Schiødt's *Kommunikation og litteratur – studier og opgaver i semantik* (1967), siden blandt andet Erik Hansen og Harald Steensigs *Dansk er mange ting* (1968) og den dertil knyttede grammatikoversigt *Sprogets mekanisme* (Hansen 1968).
- 5 Wille & Larsen (1970) er sammensat af flere delmanuskripter, og den del som refereres her, er udelukkende forfattet af Niels-Erik Wille.
- 6 Den generelle semiologi var dog netop blot en forestilling om en fremtidig helhedsteori, ikke en faktisk foreliggende teori, og Saussure interesserede sig reelt ikke synderligt for de forhold ved sproget som ligger uden for systemet. På den måde forbliver det danske pragmatiske program et opgør med strukturalismen, samtidig med at traditionen, paradoksalt nok, har stærke rødder i selvsamme paradigme.
- 7 I denne bestræbelse indvarsles i øvrigt Tøgebys senere hovedværk, *Praxt – pragmatisk tekstteori* (Tøgeby 1993).
- 8 Parafrase: eksisterer der et tidspunkt efter et eller flere tidspunkter hvor du har slået din kone, hvor du ikke slår hende længere?
- 9 I.A. Richards 1936; Max Black 1962; Grice 1975; Davidson 1978; Searle 1979a; George Lakoff & Mark Johnson 1980 (dansk udgave 2002); Sperber & Wilson 1986; Mark Turner & Gilles Fauconnier 2000.
- 10 Således vil metaforen "Achilleus er en løve" være en "mapping" fra et tankeområde med en løve, det såkaldte kildedomæne, til et tankeområde hvor vi finder den kæmpende Achilleus, det såkaldte måldomæne.
- 11 Det at foregive er ikke bundet alene til talen. Vi kan også foregive i vores handlen i almindelighed. Vi kan fx narre og finte. Og vi kan agere, sådan som vi gøre det på teatret. Når en skuepiller taler, agerer han også. Et interessant spørgsmål er om en skønlitterær tekst kan siges at være fortællerens eller beretterens – i modsætning til forfatterens – fortalte eller berettede ord så vi her har en pendant til skuespillerens talte ord på en scene.

LITTERATUR

- Agger, Sune et al. (2006): *Sprog og stil*. København: Akademisk Forlag.
- Alexy, Robert (1983; 1. udg. 1978): *Theorie der juristischen Argumentation: Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Andersen, John E. (1978): 'Pragmatikkens kommunikationsfællesskaber'. *NyS* 9. 139-152.
- Aristoteles (1996; 1. udg. 1983): *Retorik*. København: Museum Tusculanum.
- Austin, J. L. (1997; 1. udg. engelsk 1962): *Ord der virker*. København: Gyldendal.

- Barth, Else Margarete & Erik Christiaan Willem Krabbe (1982): *Form Axiom to Dialogue: A Philosophical Study of Logics and Argumentation*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Bennett, Jonathan (1976): *Linguistic behavior*. Cambridge University Press.
- Bernstein, Basil (1974): *Class, Codes and Control*. (4 bind) London: Routledge & Kegan Paul.
- Black, Max (1962; 1. udg. 1954): "Metaphor". Max Black: *Models and Metaphors*. Ithaca, NY: Cornell University Press. 25-47.
- Blakemore, D. (1992): *Understanding Utterances*. Cambridge MA: Blackwell.
- Borchmann, Simon Uffe (2005): *Funktionel tekstteori og fiktivt fortællende tekster med refleksiv funktion*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Carston, Robyn (2002): *Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell.
- Collin, F., P. Sandøe & N. C. Stefansen (1987): *Derfor: Bogen om argumentation*. København: Hans Reitzels forlag.
- Currie, G. (1990): *The Nature of Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davidson, Donald (1978): "What Metaphors Mean". *Critical Inquiry* 5. 31-47.
- Davis, Wayne (1998): *Implicature: Intention, convention, and principle in the failure of Gricean theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diderichsen, Paul (1968a): *Dansk prosahistorie I,1*. København: Gyldendal.
- Diderichsen, Paul (1968b): *Sprogssyn og sproglig opdragelse. Historisk baggrund og aktuelle problemer*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Eemeren, Frans H. van & Rob Grootendorst (1984): *Speech Acts in Argumentative Discussions: A Theoretical Model for the Analysis of Discussions Directed towards Solving Conflicts of Opinion*. Dordrecht-Holland: Foris.
- Eemeren, Frans H. van & Rob Grootendorst (2004): *A Systematic Theory of Argumentation: ThePragma-Dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Espersen, Jon (1969): *Logik og argumenter: En hjælp til kritisk tænkning*. København: Reitzel.
- Fairclough, Norman (1989): *Language and power*. London & New York: Longman.
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Femø, M., J. Steensig og J. Wagner (2006): "Konversationsanalyse". I dette bind.
- Gregersen, Frans (udateret): "Lingvistikredsens historie". Tilgængelig på <http://www.cphling.dk/lingkred/LK-historie.html> (pr. januar 2005)
- Gregersen, Frans, Jesper Hermann, Jan Katlev, Simo Køppe & Svend Erik Olsen (1974a): "Leder". *PAPIR* 1. 1-6.

- Gregersen, Frans, Karen Sonne Jakobsen, Anders Mathiesen, Henning Salling Olesen, Anette Steen Pedersen og Palle Rasmussen (red.) (1974b): *Klassesprog. Sociolinguistik og uddannelse – en antologi*. København: Borgens forlag.
- Gregersen, Frans og Inge Lise Pedersen (red.) (1991): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Institut for Dansk Dialektforsknings publikationer. Serie A, nr. 30. København: C. A. Reitzels forlag.
- Grice, H. P. (1957): "Meaning". Robert M. Harnish (ed.) (1994): *Basic Topics in the Philosophy of Language*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Grice, H. P. (1989): *Studies in the Way of Words*. Cambridge & London: Harvard University Press.
- Grice, H. P. (2001; 1. udg. 1975): "Logic and Conversation". Carol Henriksen (ed.) *Can you reach the Salt? Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag. 179-219.
- Haberland, Hartmut (1996) " 'Vi er selv historie'. Pragmatikkens historie i Danmark, dens rødder og dens forhold til andre sprogvidenskabelige discipliner". Carol Henriksen et al. (eds.) *Studies in the development of linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden*. Oslo: Novus forlag. 31-59.
- Habermas, Jürgen (1971a): "Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz". Jürgen Habermas & Niklas Luhman (eds.) *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1971b; 1. udg. tysk 1962): *Borgerlig offentlighed*. Oslo: Gyldendal.
- Habermas, Jürgen (1973a): *Kultur und Kritik: Verstreute Aufsätze*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1973b): "Wahrheitstheorien". H. Fahrenbach (ed.) *Wirklichkeit und Reflexion – Festschrift zum sechzigsten Geburtstag von Walter Schulz*. Pfullingen. 211-265.
- Habermas, Jürgen (1976): "Was heißt Universalpragmatik?" Karl-Otto Apel (ed.) *Sprachpragmatik und Philosophie*. Frankfurt/Main: Suhrkamp. 174-272.
- Habermas, Jürgen (1981a): *Teorier om samfund og sprog*. København: Gyldendals sprogbibliotek.
- Habermas, Jürgen (1981b): *Theorie des kommunikativen Handelns, Band 1. Handlungsrationaltät und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1981c): *Theorie des kommunikativen Handelns, Band 2. Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1984): *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.

- Habermas, Jürgen (1996; 1. udg. 1981): *Teorien om den kommunikative handling*. Ålborg: Aalborg Universitetsforlag og Institut for pædagogik og uddannelsesforskning DLH.
- Habermas, Jürgen (2001; 1. udg. tysk 1971): "Forberedende bemærkninger til en teori om den kommunikative kompetens". Carol Henriksen (ed.) *Can you reach the salt? Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag: 137-170.
- Hansen, Erik (1967): *Sprogiagttagelse*. København: Gjellerup.
- Hansen, Erik (1968): *Sprogets mekanisme*. København: Gjellerup.
- Hansen, Erik (2003): "Mit liv som sprogmand". *Nyt fra Sprognævnet*. 2003, 1.
- Hansen, Erik & Harald Steensig (1968): *Dansk er mange ting. Sprog og tekst*. København: Gjellerup.
- Harder, Peter (1979): "Tekstpragmatik. En kritisk vurdering af nogle principielle og praktiske tilgange til tekstbeskrivelsen, med ansatser til et alternativ". *NyS* 10/11. København: Akademisk Forlag. 104-130.
- Harder, Peter & Christian Kock (1976): *The Theory of Presupposition Failure*. København: Akademisk Forlag (Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, XVII).
- Harder, Peter & Arne Poulsen (red.) (1980): *Hvad går vi ud fra? Om forudsætninger i sprog og handling*. København: Gyldendal.
- Heath, Joseph (2001): *Communicative Action and Rational Choice*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Heltøft, Lars (1978): "Lingvistik i pragmatikken: den grammatiske semantik og 22-radioavisen". *NyS* 9. 129-138.
- Heltøft, Lars & John E. Andersen (1979): "Tekstanalyse – 10 år efter. Om at bevare fatningen når lampen lyser". *NyS* 10/11. 7-25.
- Henriksen, Aage (1969): "Om faget dansk". *Kritik* 12. 108-124.
- Henriksen, Aage & Erik Hansen (1968): "Brevveksling". *Kritik* 6. 21-44.
- Henriksen, Carol (red.) (2001): *Can you reach the salt? Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Henriksen, Carol (2001): "Indledning". Carol Henriksen (red.): *Can you reach the salt? Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Hjelmslev, Louis (1943): *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København: Munksgaard.
- Jakobson, Roman (1960): "Lingvistik og poetik". *Vindrosen* 14 (7). 41-52.
- Jakobson, Roman (1995): "To aspekter af sproget og to typer afatisk forstyrrelse". *Kultur & Klasse, Kritik & Kulturanalyse* 78. 47-68.

- Jørgensen, Charlotte & Merete Onsberg (1987): *Praktisk argumentation*. København: Teknisk Forlag.
- Kjølner, Klaus (red.) (1976): *Replik-til-replik. Analyser af sprogbrug*. København: Borgen.
- Kjølner, Klaus (1978): *Mod en argumentationsteori*. København: Akademisk.
- Lacan, Jacques (1973): *Det ubevidste sprog*. København: Rhodos.
- Lakoff, G. & M. Johnson (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamarque, Peter & Stein Haugom Olsen (1994): *Truth, Fiction, and Literature. A philosophical Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Larsen, Peter Harms (1975): "Om administrationen af ordet i samtaler". *NyS* 8. 66-80.
- Larsen, Peter Harms & Niels Erik Wille (1989): "De to musketerer – tyve år efter. Om pragmatik og pragmatisk analyse, med to illustrerende cases: Fiktion og faktion". Bente Holmberg, Britta Olrik Frederiksen & Hanne Ruus (red.) *Forskningsprofiler*. Udgivet af Selskab for Nordisk Filologi. København: Gyldendal. 158-192.
- Leech, Geoffrey (1983): *Principles of Pragmatics*. London & New York: Longman.
- Levinson, Stephen C. (1983): *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen (1989): "A review of Relevance". *Journal of Linguistics* 25. 455-472.
- Levinson, Stephen (2000): *Presumptive meanings*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Lewis, David K. (1978): "Truth in Fiction". *American Philosophical Quarterly* 15. 37-46.
- Mey, Jakob (1988): "Computation and the soul". *Journal of Pragmatics* 12. 743-789.
- Mey, Jacob (1993): *Pragmatics. An Introduction*. Oxford & Cambridge MA: Blackwell.
- Miller, J. Hillis (2001): *Speech Acts in Literature*. Stanford: Stanford University Press.
- Morris, Charles (1938): "Foundations of the Theory of Signs". Neurath, Carnap & Morris (eds.) (1971) *Foundations of the Unity of Science. Toward an International Encyclopedia of Unified Science. Vol. I*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Mortensen, Frands (1971): *22-Radioavis*. Kongerslev: GMT.
- Mortensen, Frands & Jørn Møller (1976): "Offentlighed og massekommunikation". *Massekommunikation*. København: Dansk lærerforening.
- Nielsen, Niels Møller (2000ms / 2006): *Counter Argument: In Defence of Common Sense*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Perelman, Chaim & L. Olbrechts-Tyteca (1969; 1. udg. fransk 1958): *The New Rethoric. A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Poulsen, Ib & Harald Steensig (1977): "Pragmatik". *Mål og Måle* 4 (3). 22-32.
- Richards, I. A. (1936): *The Philosophy of Rethoric*. New York: Oxford University Press.

- Ronen, Ruth (1994): *Possible Worlds in Literary Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Russell, B. (1905): "On denoting". *Mind* 14. Genoptrykt i Robert M. Harnish (red.) (1994): *Basic Topics in the Philosophy of Language*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Sacks, Harvey (1992): *Lectures on Conversation* (red. Gail Jefferson) (vol. 1 & 2). Oxford: Blackwell.
- Saussure, Ferdinand de (1970; 1. udg. fransk 1916): "Lingvistikens objekt". Peter Madsen: *Strukturalisme. En antologi*. København: Rhodos. 21-49.
- Saussure, Ferdinand de (1991; 1. udg. fransk 1916): "Lingvistikens objekt". Lars-Henrik Schmidt (ed.): *Det videnskabelige perspektiv: Videnskabsteoretiske tekster*. København: Akademisk Forlag. 405-443.
- Schiødt, Hans Jørgen (1967): *Kommunikation og litteratur. Studier og opgaver i semantik*. København: Gyldendal.
- Searle, John R. (1965): "What is a Speech Act?" Max Black (ed.): *Philosophy in America*. New York: Cornell University Press. 221-239.
- Searle, John R. (1969): *Speech acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1979a): "Metaphor". Andrew Ortony (ed.): *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1979b): "A Taxonomy of Illocutionary Acts". John R. Searle: *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press. 1-29.
- Searle, John R. (1979c): "The Logical Status of Fictional Discourse". John R. Searle: *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press. 58-75.
- Searle, John R. (1979d): *Expression and meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1991): "Response: Meaning, Intentionality, and Speech Acts". Ernest Lepore & Robert van Gulik (eds.): *John Searle and his Critics*. Oxford: Basil Blackwell. 81-102.
- Searle, John R. (2001; 1. udg. engelsk 1965): "What is a Speech Act?" Carol Henriksen (red.) *Can you reach the salt? Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson (1986): *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson (1987): "Précis of Relevance: Communication and Cognition". *Behavioral and Brain Science* 10. 697-754 (inkl. Comments).

- Sperber, Dan & Deirdre Wilson (1995): *Relevance: Communication and Cognition. Second edition*. Oxford: Basil Blackwell.
- Strawson, P. F. (1950): "On Referring". *Mind* 59. 320-44.
- Svennevig, J., M. Sandvik & W. Vagle (1995): *Tilnærminger til tekst. Modeller for språklig tekstanalyse* [Nr. 89 i LNU's Skriftserie]. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag As.
- Togeby Ole (1979): "Men hva' med kongen? Om tekstlingvistisk analyse". *NyS* 10/11. 26-103.
- Togeby, Ole (1993): *PRAXT. Pragmatisk tekstteori*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Togeby, Ole (2002): "Nordic Language History and Research on Types of Texts". *The Nordic Languages* 1. 235-242.
- Togeby, Ole (2003): *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gads Forlag.
- Toulmin, Stephen (1974; 1. udg. 1958): *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, Mark & Gilles Fauconnier (2000): "Metaphor, Metonymy and Binding". Antonio Barcelona (eds.): *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 133-145.
- Ulbæk, Ib (2005): *Sproglig tekstanalyse. Introduktion til pragmatisk tekstlingvistik*. Århus: Academica.
- Unge pædagoger (1979): *Projekt Skolesprog*. Skoledage 1-2. Kongerslev: GMT.
- Widell, Peter (2000): "Metafor, kognition og kommunikation. Mod en nybestemmelse af forholdet". Rolf Reitan: *Vejen ved verdens ende. Festskrift til Jens Cramer*. Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur. 143-166.
- Widell, Peter (2001): "Illokutioner er assertiver. Et bidrag til belysning af talehandlingens struktur og taksonomi". *Augias* 56-59. 15-64.
- Widell, Peter (2002): "Filosofisk realisme og litterær realisme". Stefan Iversen, Heidi Jørgensen og Henrik Skov Nielsen (ed.): *Om som om: Realisme i teori og nyere kunst*. København: Akademisk Forlag. 94-131.
- Wille, Niels Erik (1978): "Pragmatik og lingvistik. En videnskabshistorisk skitse". *NyS* 9. 7-77.
- Wille, Niels Erik & Peter Harms Larsen (1970): "Introduktion til pragmatik og pragmatisk analyse". *NyS* 2. 41-115.
- Wittgenstein, Ludwig (1971; 1. udg. engelsk 1953): *Filosofiske undersøgelser*. København: Munksgaard.